

ਰੋਟੀ ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ

ਇਸੇ ਕਲਮ ਤੋ

ਮਿੱਥਲ ਦੀ ਕੈਠਵਸ	ਗੁਜ਼ਲ ਸੰਗ੍ਰਹਿ	2005
ਪ੍ਰਗਟਿਓ ਖ਼ਾਲਸਾ	ਨਾਟਕ	2007
ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਜਹਾਜ਼	ਨਾਟਕ	2008

ਰੋਟੀ ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ

(ਨਾਟਕ)

ਉੱਕਾਰਪ੍ਰੀਤ

Roti Via London

A Play by:
Onkarpreet ©

17 Blairwood Court
Brampton, Ontario
Canada – L6P 1B5

Email: onkarpreet@hotmail.com

ਟਾਈਟਲ ਕਵਰ:

ਫੋਟੋ – ਜਸਪਾਲ ਢਿੱਲੋਂ, ਫੋਟੋਕਾਰ- ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਰਟਿਸਟ

ਬੈਕ ਕਵਰ:

ਫੋਟੋ – ਉਂਕਾਰਪ੍ਰੀਤ, ਫੋਟੋਕਾਰ – ਡਾ. ਸੁਖਪਾਲ

Published by:
Chetna Prakashan

‘ਕੱਚੀ ਰੋਟੀ ਸੇਕਣ’ ਲਈ ਘਰਵਾਸੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਮ॥

ਪੰਨਵਾਦ:

ਉਨਟਾਰੀਓ ਪੰਜਾਬੀ ਥੀਏਟਰ ਦੇ ਸ੍ਰੀ ਜਸਪਾਲ ਢਿੱਲੋਂ ਜੀ, ਮਿਸਿਜ਼ ਇੰਦਰਜੀਤ ਢਿੱਲੋਂ ਅਤੇ ਟੀਮ ਦਾ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਇਕ-ਪਾਤਰੀ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਮੰਚ ਤੇ ਸੰਜੀਵ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਈ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਟਰਾਂਟੋ (ਕੈਨੇਡਾ) ਵਿਖੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਰੂ-ਬ-ਰੂ ਕੀਤਾ।

ਸਧਾਰਨ ਕੱਪੜਿਆਂ 'ਚ ਇਕ ਅਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਬੰਦਾ ਸਟੇਜ ਤੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸੱਜੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਇਕ ਬੈਗ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਉਹ ਇਕ ਸੂਟਕੇਸ ਨੂੰ ਖਿਚੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਮੱਧਮ ਜਿਹੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਾਲੇ ਲੈਂਪ ਪੋਸਟ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਉਹ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੈਗ ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਰੱਖਦਿਆਂ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਵੱਲ ਸੰਬੋਧਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:

oh! My god...same thing again...even after 25 years! ਲਓ! ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਗੱਡੀ ਅੱਜ ਫਿਰ ਡੇਢ ਘੰਟਾ ਲੇਟ ਏ। 25 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਏਥੋਂ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਸੀ ਓਦਣ ਵੀ ਲੇਟ ਸੀ। ਹਾਂ! ਓਦਣ ਮੈਂ ਕੈਨੇਡਾ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਸੀ ਪਹਿਲੀ ਵੇਰ। ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ। ਪਰ ਲੰਡਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿੱਲੀ। ਜੋ ਸਦਾ ਵਾਂਗ ਦੂਰ ਸੀ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਨਾ ਕਿ, 'ਅਭੀ ਦਿੱਲੀ ਦੂਰ ਹੈ'। ਗੱਡੀ ਨੇ ਲੇਟ ਹੋ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

(ਜ਼ਰਾ ਰੁਕ ਕੇ। ਨੀਝ ਨਾਲ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਵੇਖਦਿਆਂ)

ਪਰ, ਓਦਣ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਨਈਂ ਸੀ। ਹਾਂ ਏਸੇ ਲੈਂਪ ਪੋਸਟ ਹੇਠਾਂ ਅਸੀਂ ਖੜੇ ਸਾਂ। ਬੇਬੇ, ਬਾਪੂ, ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਮਨਿੰਦਰ, ਅਤੇ ਮੇਰਾ ਲੰਗੋਟੀਆ ਯਾਰ, ਬੋਬੀ, ਤੇ ਚਾਚਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬੱਸ ਤੇ ਆਏ ਸਾਂ।

ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਪੱਖੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਆ ਗਏ। ਮੇਰਾ ਕੈਨੇਡਾ ਜਾਣ ਦਾ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਜਿਹੇ ਕਰ ਗਏ ਸੀ। ਬੇਬੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਉਹਲੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, 'ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕ 21 ਰੁਪਏ। ਅਸੀਸ ਲੈ ਮੇਰਾ ਪੁਤ'। ਮੈਂ ਜਦ ਤੀਕ 21 ਰੁਪਏ ਕਾਇਮ ਕਰਦਾ, ਸੰਤ ਬੁਹਿਓਂ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ ਸਨ। ਮੈਂ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਉਹਨਾਂ ਮਗਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਰੁਕ ਗਏ। ਮੈਂ ਗੋਡੀਂ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਰੁਪਏ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਵਧਾਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਪੈਸੇ ਨਾ ਫੜੇ ਪਰ ਅਪਣੀ ਪੱਖੀ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਘੁਮਾਇਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਪੁੱਤਰਾ ਕਿਹੜੀ ਵਲੈਤ ਨੂੰ ਚੱਲਿਐਂ। (ਹੱਸ ਕੇ) ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਈ ਵਲੈਤ ਆਏ ਹੋਏ ਆਂ, ਪੁੱਤਰਾ। ਘਰ ਮੁੜਨਾ ਸਭ ਨੇ। ਇਕ ਦਿਨ।' ਅਤੇ ਕਾਹਲੀ ਨਾਲ ਨੰਬਰਦਾਰ ਕੀ ਹਵੇਲੀ

ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਬੜੀ ਡੂੰਘੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਗਏ ਸੀ ਸੰਤ। ‘ਵਿਲਾਇਤ’ ਲਫਜ਼ ਅਸਲ ‘ਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਨੇ ਵਰਤਿਆ ਸੀ ਅਪਣੀ ਬਾਣੀ ‘ਚ ਪ੍ਰਦੇਸ ਵਾਸਤੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੰਨਾ 538 ਤੇ ਉਹਨਾ ਦੀ ਉਚਾਰੀ ਤੁਕ ਹੈ: ‘ਦਰ,ਘਰ,ਹਸਤੀ,ਘੋੜੇ ਛੋਡਿ ਵਿਲਾਇਤਿ ਦੇਸ ਗਏ’।

ਪੱਖੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਕਦੀ ਏਨੇ ਗੰਭੀਰ ਨਈਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਓਦਣ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ‘ਚ ਕੋਈ ਗ਼ਮ ਸੀ। ਪੀੜ ਸੀ। ਕੋਈ ਰਮਜ਼ ਸੀ। ਨਈਂ ਤਾਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਸੀ।

ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ‘ਚ ਸਵੇਰ ਦੀ ਸਭਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਨ-ਗਨ-ਮਨ ਮੈਂ ਤੇ ਬੌਬੀ ਕਹਾ ਕੇ ਹਟੇ ਸਾਂ। ਕਿ ਨਾਲ ਹੀ ਬੌਬੀ ਨੇ ਨਾਅਰਾ ਚੁੱਕਿਆ, ‘ਬਾਪੂ ਗਾਂਧੀ!’

‘ਅਮਰ ਰਹੇ, ਅਮਰ ਰਹੇ’। ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਬੋਲੇ।

‘ਚਾਚਾ ਨਹਿਰੂ’।

ਸਾਰੇ ਬੋਲੇ, ‘ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ, ਜ਼ਿੰਦਾਬਾਦ’।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੇ ਮੈਂ ‘ਜੈ ਹਿੰਦ’ ਕਹਾਉਂਦਾ, ਅਗਲੀ ‘ਵਾਜ਼ ਪੱਖੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਆਈ। ਇਕ ਦਹਾੜ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਜ਼ ‘ਚ ਓਦਣ, ‘ਓਏ ਨਿਆਣਿਓ...ਨਹਿਰੂ ਥੋਡਾ ਚਾਚਾ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗਾ ਓਏ...ਉਹ ਥੋਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦੇਅਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ? ਤੇ ਆਹ ਬਾਪੂ...ਇਹ ਥੋਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ... ਖਸਮ ਲੱਗਿਆ।’ ਗਰਾਉਂਡ ‘ਚ ਹਾਸੜ ਮੱਚ ਗਈ। ਤੇ ਭੈਣਜੀਆਂ ਵੀ ਮਿੰਨਾ ਮਿੰਨਾ ਮੁਸਕਾਣ ਡਈਆਂ ਸੀ।

...ਸੱਚੀਂ ਕਿੰਨਾਂ ਮੋਹ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਿੰਡ ਓਦੋਂ। ਖੁਸ਼ ਖੁਸ਼ਹਾਲ। ਹਾਸੇ ਠੱਠੇ ਗੂੰਜਣੇ। ਦੁਖ ਸੁਖ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਹੋਣੇ। ਭੱਠੀਆਂ ਲੱਗਣੀਆਂ। ਦਾਣੇ ਭੁੱਜਣੇ। ਹੀਰਾਂ ਰਾਂਝੀਆਂ ਅਤੇ ਕੈਦੋਆਂ ਨੇ ਦਾਣੇ ਚੱਬਦੇ ਫਿਰਨਾ।

ਦਾਸੂ ਨੇ ਨੌਕਵੀਆਂ ਅਤੇ ਠੋਕਵੀਆਂ ਜੁਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ।

(ਗੰਭੀਰ ਮੁਦਰਾ 'ਚ)

ਦਾਸੂ ਮੋਚੀ ਦੀ ਬਣਾਈ ਜੁੱਤੀ ਦੀ ਮੰਗ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੀਕ ਸੀ। ਪਰ ਆਹ 'ਗਲੋਬਲੀ ਨੇਰੀ' ਨੇ ਉਹਦੀ ਕਾਰੀਗਰੀ ਫੀਤਾ ਫੀਤਾ ਕਰ ਸੁਟੀ। ਉਹਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਸੀਰਾ ਉਹਨੂੰ ਜਲੰਧਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨਾਈਕੀ ਕੰਪਨੀ ਲਈ ਤਸਮਿਆਂ ਤੇ ਫੀਤੀਆਂ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਦਮ ਤੋੜ ਗਿਆ।

ਪੱਖੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਕਦੋਂ ਦੇ 'ਵਲੈਤੋ' ਅਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਚੁੱਕੇ ਨੇ। ਉਹਨਾ ਦਾ ਹੋਕਾ ਹਾਲੇ ਵੀ ਪਿੰਡ ਦੀ ਫਜ਼ਾ 'ਚ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੈ, ' ਇਹ ਕੰਮ ਨਈਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਬਾਬਾ ਮੁਕਣੇ...ਖਸਮਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਕਜੀਏ' ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਘਲਾਰ ਲੈਣਾ ਤੇ ਉਹਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮ ਘੁੰਮ ਗਾਉਣਾ, 'ਨਾ ਜਿੰਦ ਟੁਟਦੀ ਨਾ ਜਿੰਦ ਫੁਟਦੀ ਬਾਬਾ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ'? ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਲੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਹੱਸਣਾ ਤੇ ਆਪੇ ਜੁਆਬ ਦੇਣਾ, 'ਮਾਰੋ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਧੱਕੇ ਲੈ ਜਾਓ ਰੋੜ੍ਹ ਰੋੜ੍ਹ ਕੇ'।

ਹਾਂ ਸੱਚ ਸੁਣਿਐ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਕਾਲ-ਚਲਾਣੇ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਜਿਸਤੋਂ ਭੇਦ ਖੁਲ੍ਹਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਸੁਭਾਸ਼ ਚੰਦਰ ਬੋਸ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦ ਹਿੰਦ ਫੌਜ 'ਚ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਇਨਕਲਾਬੀ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਨਾਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ 'ਪੱਖੀ ਵਾਲਾ ਜ਼ਿੰਦਾ ਸ਼ਹੀਦ' ਹੈ।

ਖੈਰ! ਮੈਂ 25 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਏਥੋਂ ਕੈਨੇਡਾ ਨੂੰ ਤੁਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਤੀਕ ਜਾਣਾ ਸੀ ਪਰ ਬੇਬੇ, ਚਾਚੇ ਅਤੇ ਬੌਬੀ ਨੇ ਤਾਂ ਏਥੋਂ ਈ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਗੱਡੀ ਆਈ ਤਾਂ ਬੇਬੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣੀ ਅਪਣੀ ਹਿਕ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲੀ, 'ਕਿਹੜੀ ਮਾਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਪੁੱਤ ਪਰਦੇਸੀ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਚੰਦਰੇ ਹਾਲਾਤ ਈ ਐਸੇ'...ਤੇ ਬੇਬੇ ਡੁਸਕ ਪਈ। ਮੇਰਾ ਵੀ ਗੱਚ ਭਰ ਆਇਆ। 'ਅੱਛਾ ਜਾਹ ਪੁੱਤ, ਬਾਬਾ ਭਲੀ ਕਰੂ। ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਵਾਅ ਨਾ ਲੱਗੇ, ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਰੱਖੀ'।

‘ਭਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਗੱਡੀ ਤੁਰਨ ਆਲੀ ਐ। ਐਵੇਂ ਜੀਅ ਛੋਟਾ ਨਾ ਕਰੋ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਅਪਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਸਿਆਣਾ ਮੁੰਡੇ ਬਬੇਰਾ ਚੰਗਾ ਰਹੁ ਇਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਜਾਉ।’ ਚਾਚੇ ਨੇ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੀ ਵੱਖੀ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਲਿਆ ਸੀ।

ਗੱਡੀ ‘ਚ ਸੀਟਾਂ ਮੱਲ ਲਈਆਂ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ। ਗੱਡੀ ਨੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਆਖਰੀ ਸੀਟੀ ਵਜਾਈ ਤਾਂ ਬੋਬੀ ਝਟ ਦੇਣੀ ਡੱਬੇ ਚੋਂ ਉਤਰਨ ਲਈ ਉੱਠਿਆ। ਉਹਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਇਕ ਪਰਚੀ ਮੇਰੀ ਮੁੱਠ ‘ਚ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਅਤੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਹਿੱਲ ਪਈ ਗੱਡੀ ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਤੇ ਖਲੋ ਗਿਆ।

ਮੈਂ ਬਾਰੀ ਥਾਣੀ ਬਾਹਰ ਵੇਖਿਆ। ਬੇਬੇ, ਚਾਚਾ ਅਤੇ ਬੋਬੀ ਅੱਖਾਂ ਭਰੀ ਖੜੇ ਸੀ। ਗੱਡੀ ਨੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੱਡਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੋਬੀ ਆਲੀ ਪਰਚੀ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਉੱਪਰ ਉਹੀ ਸਾਡੀ ਮਨਭਾਉਂਦੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਸਨ। ਪਰ ਸਤਰਾਂ ਉਲਟਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਸਨ ਬੋਬੀ ਨੇ। ਰਾਤ ਦੀ ਥਾਂ ਪਰਭਾਤ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰਭਾਤ ਦੀ ਥਾਂ ਰਾਤ :

ਲੰਘ ਗਿਆ ਪਰਭਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ

ਹੁਣ ਹੈ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ

ਕਾਮੇ ਦੇਸੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚੱਲੇ

ਉਹ ਅਪਣੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਚੱਲੇ॥

ਬੋਬੀ ਤੇ ਮੈਂ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ 14ਵੀਂ ਤੀਕ ਕੱਠੇ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਸਾਂ। ਮੈਂ ਐਮ.ਏ ‘ਚ ਦਾਖਲਾ ਲੈ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੋਬੀ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ‘ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ’ ਨੂੰ ਸਮਰਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ‘ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ’ ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਸੋਚ ਦਾ ਇਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਸੀ ਜਿਸ ‘ਚ ਪੰਜ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ‘ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ’ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਇੱਕ ਕਮੇਟੀ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਨਿਰੋਲ ਦੇਸੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖਾਦ ਜਾਂ ਰਸਾਇਣਕ ਸਪਰੇਅ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਫਸਲ ਨੂੰ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿਚੋਲੇ ਦੇ ਸਿੱਧਾ ਆਪੇ ਮੰਡੀਆਂ 'ਚ ਵੇਚਣ ਦਾ ਮਤਾ ਸੀ। ਫੈਸਲਾ ਸੀ ਕਿ ਖੇਤੀ ਦੀ ਆਮਦਨ/ਖਰਚ ਸਭ 'ਚ ਬਰਾਬਰ ਵੰਡੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਮਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਆਮਦਨ 'ਚ ਹਿੱਸਾ ਤੈਅ ਸੀ। ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਭਨਾਂ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਮੁਫਤ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਡਾਕਟਰੀ ਸਹੂਲਤਾਂ ਵੀ ਸੋਚੀਆਂ ਗਈਆਂ।

ਜਿੱਥੇ ਸਾਡਾ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਆਸ ਪਾਸ ਦੇ ਚਾਰ ਹੋਰ ਪਿੰਡ ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ 'ਚ ਪੂਰੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਕੁੱਝੇ ਸਨ ਉਥੇ ਸਾਡਾ ਹੀ ਤਾਇਆ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਹੁ ਇਸਦਾ ਪੂਰਾ ਵਿਰੋਧੀ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਕੀ ਕਿਸਾਨ ਇਸਦੇ ਫਾਇਦੇ ਦੱਸਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਅਪਣਾ ਖਾਸ ਜੁਮਲਾ ਸੁਣਾਉਂਦਾ:

‘ਮੈਂ ਕਹਿੰਨਾ ਜੇ ਗੁਆਂਢੀ ਦਾ ਮੂੰਹ ਲਾਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹਦੀ ਰੀਸ ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਮਾਈਂ ਯਾਵਾ ਅਪਣਾ ਮੂੰਹ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਲਾਲ ਕਰ ਛੱਡੋ।’ ਉਸਦਾ ਇਹ ਜੁਮਲਾ ਪੰਜਾਂ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਉਦੋਂ।

ਤਾਏ ਗੁਰਦਿਆਲ ਦਾ ਹਮੈਤੀ ਬਣਿਆ ਸੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਰਿਆਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ‘ਪ੍ਰਕਾਸ਼’। ਜੋ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਤਾਏ ਗੁਰਦਿਆਲ ਨਾਲ ਜਾ ਲੱਗਾ ਸੀ।

‘ਡੱਡੂਆਂ ਦੀ ਪੰਸੇਰੀ ‘ਚ ਸਾਰੇ ਡੱਡੂ...ਸ਼ੇਰ ਨਾ ਰਲਦੇ ਇੱਜੜੀ’। ਇਹ ਜੁਮਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਜੁਬਾਨ ਤੇ ਸਵਾਰ ਸੀ ਉਹਨੀਂ ਦਿਨੀਂ।

ਤਾਏ ਗੁਰਦਿਆਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਿਆਰੇ ਰਹੇ ‘ਮੈਂ ਨਾ ਮਾਨੂੰ’ ਵਾਲੇ ਅੜਬ ਸੁਭਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਪਰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਲੋਂ ਤਾਏ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਤਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਅਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਡੂੰਘੇ ਦਰਦ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਸੀ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਜਿੰਦਣ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਤੇ ਆਣ ਲੱਗਾ ਫਟੇ ਹਾਲ ਸੀ। 40-45 ਦੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਡਾ ਜਾਪਦਾ ਲੰਮਾ ਮਾੜਕੂ ਜਿਹਾ ਬੰਦਾ। ਸਿਰ ਤੇ ਮੈਲਾ ਪਰਨਾ। ਪਾਟਾ ਕੁੜਤਾ ਅਤੇ ਬੱਲੇ ਗੋਡਿਆਂ ਤੀਕ ਕਛਹਿਰਾ। ਬਾਪੂ ਨੇ ਅਤਾ

ਪਤਾ ਪੁਛਿਆ ਤਾਂ ਰੋ ਪਿਆ, 'ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਆਹ ਮਾਰੀ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਨਲਕੇ ਦੀ ਹੱਥੀ...ਮੇਰੇ ਅਪਣੇ ਭਰਾ ਨੇ...ਦੇਖੋ ਡੂੰਘ।' ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਅਪਣੇ ਸਿਰੋਂ ਪਰਨਾ ਲਾਹ ਕੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ ਸੀ। ਸੱਚੀਂ ਉਹਦੇ ਸਿਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਲੰਮੇ ਟੱਕ ਦਾ ਡੂੰਘ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਉਹਦੇ ਵਾਲ ਵੀ ਉਡੇ ਹੋਏ ਸਨ।

'ਪਰ ਭਾਈ ਗੱਲ ਕੀ ਹੋਈ...?' ਬੇਬੇ ਨੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਲਾਸ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਪੁਛਿਆ।

'ਸਰਦਾਰਨੀ ਗੱਲ ਕੀ ਹੋਣੀ ਭਰਾ ਮੇਰਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ...ਤੇ ਮੈਂ ਇੱਲ ਨੂੰ ਕੁੱਕੜ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਮਾਪੇ ਬਚਪਨ 'ਚ ਗੁਜ਼ਰੇ। ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਕਰਕੇ ਪਾਲਦੀ ਉਹ ਵੀ ਤੇਈਏ ਤਾਪ ਨੇ ਖੋਹ ਲਈ। ਮੈਂ ਖੇਤੀਂ ਰਿਹਾ। ਨਿੱਕਾ ਪਾੜਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸ਼ੇਰਾ ਪੜ੍ਹ ਦਬਕੇ। ਤੇ ਆਹ ਦੇਖਲੋ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਚੰਦ ਚਾੜ੍ਹੇ। ਸਾਡੇ ਪੰਜ ਖੱਤੇ ਹੁੰਦੇ। ਕਹਿੰਦਾ ਵੇਚ ਕੇ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਕਰਨਾ ਕਾਰੋਬਾਰ। ਮੈਂ ਗੂਠਾ ਨਾ ਲਾਵਾਂ। ਤੇ ਆਹ ਕੀਤਾ ਕਾਰਾ। ਮਹੀਨਾ ਮੈਂ ਬੇਸੁਰਤ। ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਾਗਲਾਂ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ। ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਦੋਂ ਮੇਰਾ ਗੂਠਾ ਲਵਾ ਕੇ ਚਲਦਾ ਬਣਿਆ ਕਿ।

ਪੁਲਸ ਵਾਲੇ ਕਹਿਣ ਬਿਆਨ ਦੇਅ। ਕੀ ਦੱਸਦਾ। ਇਕ ਕੁਖੋਂ ਜਾਏ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਫਸਾ ਦਿੰਦਾ। ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, 'ਸਾਬੂ ਬਹਾਦਰ ਮੱਤ ਮਾਰੀ ਗਈ ਸੀ ਮੇਰੀ। ਪੌੜੀ ਲਾ ਕੇ ਕਿੱਲ ਗੱਡਣ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਧਿਆਨ ਜ਼ਰਾ ਪਾਸੇ ਗਿਆ ਤੇ ਬੌੜੀ ਠਾਹ ਕਰਦੀ ਹੱਥ ਤੇ ਵੱਜੀ। ਪੌੜੀ ਤੋਂ ਐਸਾ ਬਿੜਕਿਆ ਕਿ ਸਿੱਧਾ ਨਲਕੇ ਦੀ ਹੱਥੀ ਤੇ ਆ ਡਿੱਗਾ। ਆਹ ਸਿਰ 'ਚ ਗੱਡੀ ਗਈ ਹੱਥੀ ਦੀ ਨੋਕ।'

ਸ਼ਰਦਾਰ ਜੀ! ਆਹ ਤੇ ਭਲਾ ਹੋਵੇ ਮੁਣਸ਼ੀ ਕਰਮੇ ਦਾ ਜਿਹਨੇ ਬੋੜੀ ਦੱਸ ਪਾਈ।' ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਲਗਾਤਾਰ ਡੁਸਕੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।

...ਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਕਾਮਾ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਦਿਮਾਗੀ ਸੱਟ ਅਕਸਰ ਜਾਗਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਪਲ ਟੱਪਲੀਆਂ ਮਾਰਦਾ। ਕਦੇ ਰੋਣ ਲਗਦਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਅਪਣੀ ਮੋਈ ਮਾਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦਾ:

ਮਾਏਂ ਨੀ ਰੱਬ ਕੋਲ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਏ

ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦੀ ਗਰਾਹੀ ਦੇ ਜਾ।

ਕਦੇ ਬੈਠਾ ਬੈਠਾ ਸਿੱਠਣੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ, ਕਦੇ ਸੁਹਾਗ ਦੇ ਗੀਤ। ਉਦੋਂ ਉਹਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਕਿਤੇ ਕੁਆਰੀ
ਮਰ ਗਈ ਭੈਣ (ਪਾਸ਼ੋ) ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ:

ਬੇਟੀ ਚੰਨਣ ਦੇ ਓਹਲੇ ਓਹਲੇ ਕਿਉਂ ਖੜੀ?

ਨੀ ਪਾਸ਼ੋ ਚੰਨਣ ਦੇ ਓਹਲੇ ਓਹਲੇ ਕਿਉਂ ਖੜੀ

ਮੈਂ ਤਾਂ ਖੜੀ ਸੀ ਬਾਬਲ ਜੀ ਦੇ ਬਾਰ

ਬਾਬਲ ਵਰ ਲੋੜੀਏ।

ਤੇ ਉਹਦੀ ਆਖਰੀ ਸਤਰ ਹੇਕ ਤੋਂ ਵੈਣ ਬਣ ਜਾਂਦੀ। ਅਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਹਲੂਣਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਇਕਦਮ ਉਠ ਖੜੋਂਦਾ
ਕਦੇ ਪਾਸ਼ਾ ਵੱਟ ਕੇ ਲੇਟ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ, 'ਜਾਓ ਖੇਲੋ ਮੱਲੋ ਸੋਹਣੇ ਬਾਣੇ ਬਣਕੇ। ਮੈਂ ਠੀਕ ਆਂ ਹੁਣ।'

ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪੂਰਾ ਦਬਕਾ ਰਖਦਾ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਖੇਤੀਂ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਸਾਈਆਂ ਦੇ ਵਿਲੀਅਮ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ
ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਤੋਂ ਤੂੜੀ ਦੀ ਪੰਡ ਮੰਗੀ। ਉਹਨਾ ਕਿਹਾ ਲੈ ਆਵੀਂ। ਵਿਲੀਅਮ ਅਪਣੀ ਪੱਲੀ ਤੇ ਦਾਤੀ
ਲਈ ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਤੂੜੀ ਦੇ ਕੁੱਪ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਾ ਈ ਸੀ ਕਿ ਅੱਗੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼:

'ਮੈਂ ਕਹਿੰਨਾਂ ਮੇਰੀ ਵੱਟ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋ ਜਾਹ ਨਈਂ ਤਾਂ ਜੱਟ ਬੁਰਾ ਟੱਕਰੂ।' ਵਿਲੀਅਮ ਕਹੇ ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਤੋਂ
ਪੁਛਿਆ। ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋਰ ਤਾਅ 'ਚ ਆ ਗਿਆ, 'ਭਾਈ ਸੈਬ ਐਸ ਵੇਲੇ ਸਰਦਾਰ ਮੈਂ ਆਂ। ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਮੰਜੂਰੀ ਨਈਂ

ਤੈਨੂੰ ਤੂੜੀ ਦੇਣ ਦੀ। ਤੇਰਾ ਸਰਦਾਰ ਆਉ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਈਂ ਫੇਅ ਦੇਖਾਂਗੇ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਭਾਈ ਸੈਬ ਚਲਦਾ ਬਣ।’

ਵਿਲੀਅਮ ਰੋਣਹਾਕਾ ਹੋਇਆ ਆਖੇ, ‘ਸਰਦਾਰ ਤਾਂ ਏਨੇ ਭਲੇ ਮਾਣਸ ਆਹ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈਂ ਆਂਦਾ ਬੰਦਾ ਉਹਨਾਂ।’ ਤਾਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੇ ਝਪਟ ਕੇ ਉਹਤੋਂ ਪੱਲੀ ਦਾਤੀ ਖੋਹ ਲਈ। ਦਾਤੀ ਫਸਾ ਕੇ ਪੱਲੀ ਲੰਗਾਰ ਸਿਟੀ ਅਤੇ ਦਹਾੜਿਆ, ‘ਤੇਰਾ ਸਰਦਾਰ ਭਲਾਮਾਣਸ, ਤੂੰ ਭਲਾਮਾਣਸ...ਫੇਅ ਐਸ ਬਦਮਾਸ਼ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਭਾਲਦਾਂ, ਬਾਹਰ ਹੋ ਬੰਨਿਓ।’

(ਹਉਕਾ ਲੈਂਦਿਆਂ) ਫਿਰ ਸੁਰੂ ਹੋਇਆ ਮੰਦਭਾਗਾ ਸਮਾਂ। ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਸਾੜਸੜੀ ਆ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਬੋਬੀ ਦਾ ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਟੱਬਰ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਓਧਰ ਫਿਰਕੂਵਾਦ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੋਨੋਂ ਧਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਿਹੱਥੇ ਤੇ ਮਾਸੂਮ ਕੋਹੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬੋਬੀ ਵੀ ਏਸ ਖਹਿਬਾਜ਼ੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੇਸ ‘ਚ ਧਰ ਲਿਆ ਗਿਆ।

ਜਿੱਦਣ ਬੋਬੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਪਿੰਡ ‘ਚ ਛਾਪਾ ਪਿਆ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਾਹੋ ਸਾਹੀ ਹੋਇਆ ਨੱਠਾ ਆਇਆ। ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਚੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਮੁੜਕੋ-ਮੁੜਕੀ। ਨੰਗਾ ਧੜ। ਤੇੜ ਲੰਮਾਂ ਕਛਿਹਰਾ। ਗਲ ‘ਚ ਪਰਨਾ, ‘ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਪੁਲਸ ਪੈ ਗਈ ਪਿੰਡ ਤੇ।

ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਫੇਅ ਕਿਤੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਪਰਚਾ ਪੁਰਚਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਊ ਤੇਰੇ ਗਿਆਨੀ ਤਾਏ ਨੇ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੌਲਦਾਰ ਨੂੰ ਪੈ ਵੀ ਨਿਕਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ‘ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਜੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਵਾਅ ਵੱਲ ਵੀ ਝਾਕੇ। ਮੈਂ ਐਸ ਐਸ ਪੀ ਭੁੱਲਰ ਦਾ ਬੰਦਾਂ। ਲੈਨ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਣਾ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤਾਂ ਪੜਿਆ ਵਚਾਰ ਲੋ। ਉਲਟਾ ਚੋਰ ਕੋਤਵਾਲ ਕੋ ਡਾਂਟੇ... ਮੇਰੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਪਰਚਾ ਕਾਹਦਾ। ਨਾਲੇ ਆਹ ਗਿਆਨੀ ਨੇ ਤਾਂ ਖੁਦ ਕੱਲ ਮੇਰੀ ਛੰਭ ਆਲੇ ਖੱਤੇ ‘ਚ ਖਿੱਚ ਧੂਹ ਕੀਤੀ ਆ ਕਹੋਂ ਤਾਂ ਕੱਪੜੇ ਖੋਹਲ ਕੇ ਦਿਖਾਲਾਂ ਝਰੀਟਾਂ।’ ਮੂਹਰਿਓ ਹੌਲਦਾਰ ਤੇ ਦੋ ਸਪਾਟੇ ਜਿਹੇ ਜਿਉਂ ਲੱਗੇ ਹੀਂ ਹੀਂ ਕਰਨ ਅਖੇ ਨਾ ਨਾ ਭੁੱਲਰ ਸਾਬੁ ਆਹ ਕਛਿਹਰਾ ਨਾ ਲਾਇਓ ਸਾਨੂੰ ਓਦਾਂ ਈ ਯਕੀਨ ਆ ਬੋਡੇ ਤੇ। ਨਾਲੇ ਭੁੱਲਰ

ਸਾਬੁ ਤੇਰੇ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪਰਚਾ ਨੀਂ ਐਤਕਾਂ... ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬੋਬੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਆਏਂ ਆਂ ਉਹਦੀ ਜ਼ਰਾ
ਲੀਡਰੀ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲੋਣੀ ਆ ਹਵਾਲਾਤੇ। ਆਹ ਜੰਝ-ਘਰੇ ਬੈਠੇ ਆ ਜੀਪ ਲਾ ਕੇ॥”

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਂ ਸੁੰਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੂਣੀ ਕੀਤੀ ਪੱਗ ਮੰਜੇ ਤੇ ਸੁਟ ਕੇ ਨੰਗੇ ਸਿਰ ਹੀ ਜੰਝ ਘਰ
ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੌੜਿਆ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਮਗਰ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਬੋਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਾਂਝੀ ਸੁੰਝੀ ਖੇਤੀ
‘ਚ ਕੱਢਣ ਪਉਣ ਨੂੰ ਕੁਛ ਨੀਂ ਹੁਣ ਆ ਕਰਲੋਂ ਘਿਉ ਨੂੰ ਭਾਡਾਂ। ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਕਲਾਸ ਵੀ ਲੱਗੀ ਲੈ।”

ਜਦ ਤੀਕ ਅਸੀਂ ਫਿਰਨੀ ਆਲੇ ਜੰਝ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ ਪੁਲਸ ਦੀ ਜੀਪ ਧੂੜ ਉਡਾਉਂਦੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਬੋਬੀ ਨੂੰ
ਗ੍ਰਿਫਤਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬੋਬੀ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਬਾਪੂ ਤੇ ਮੈਂ ਜ਼ਮਾਨਤ ਤੇ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲਿਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਧਾਹੀਂ ਰੋ ਪਿਆ। ‘ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ
ਲੋਕ ਹਾਰ ਗਏ...ਦੁਸ਼ਮਣ ਜਿੱਤ ਗਏ। ਸਾਡਾ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਸੁਪਨਾ...ਚੂਰ ਚੂਰ ਹੋ
ਗਿਆ ਓਏ! ’

ਹਾਲਾਤ ਜਦੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਈ ਹੱਥੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਜਿਹਦੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਵਾਹ ਲਗਦੀ ਸੀ ਉਹਨੇ ਅਪਣੇ ਮੁੰਡੇ
ਪੰਜਾਬੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ‘ਚ ਹੀ ਭਲਾਈ ਜਾਣੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ ਮੁੜੀ ਫੈਮਿਲੀ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਈ
ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ, ‘ਪੁੱਤ ਤੂੰ ਤਾਂ ਬਬੇਰਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ। ਏਥੇ ਵੀ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਕਰ ਈ ਲਉਂ। ਪਰ
ਅਪਣੇ ਮਨਿੰਦਰ ਦਾ ਸੋਚ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਜਦੋਂ ਸਵੇਰੇ ਘਰੋਂ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਮੁੜ
ਆਉਣ ਤੀਕ ਸਾਹ ਨਈਂ ਆਉਂਦਾ। ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਊ ਤੇਰੇ ਮਗਰ ਤਾਂ ਏਹਦਾ ਵੀ ਭਲਾ ਰਹੂ। ਸਾਡਾ ਵੀ ਫਿਕਰ
ਲੱਥੂ।’

ਇਕ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਪੁੱਤਰ ਕਿਵੇਂ ਨਾਂਹ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਲ 'ਚ ਵੀਜ਼ਾ ਆ ਗਿਆ। ਵੀਜ਼ਾ ਆਉਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤਾਂ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਪਰ ਬੌਬੀ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਵੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।

ਬੌਬੀ ਨੇ ਵੀਜ਼ੇ ਨੂੰ ਉਲਟ ਪੁਲਟ ਕੇ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਕੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀਜ਼ੇ ਵੀ। ਇਕ ਐਲਾਨ? ਰਾਹਦਰੀ!! ਰੱਜਿਆਂ ਪੁੱਜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕਿ, “ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾਰ ਲੋਕੋ! ਆਓ ਸਾਡੇ ਕੋਲ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦੀ ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੰਮ ਕਰੋ।”...ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਥੋਂ ਗੁਝੀ ਨਈਂ, ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ, ਕਿ ਜੇ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਲਈ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਆ। ...ਪਰ ਕੋਈ ਨਈਂ, ਦੋਸਤਾ! ਤੂੰ ਜਾਹ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਬੰਨੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖ ਆ। ਤੇਰੇ ਮੁੜਨ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ... ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਭਰ ਹੋ ਕੇ ਕੁਛ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਸੋਚਾਂਗੇ।’

ਮਨਿੰਦਰ ਤੇ ਬਾਪੂ ਦਿੱਲੀਓਂ ਮੁੜ ਗਏ। ਮੈਂ ਵੇਟਿੰਗ ਲਾਂਜ 'ਚ ਬੈਠੇ ਨੇ ਬੌਬੀ ਦਾ ਰੁੱਕਾ ਕਈ ਵੇਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਰਾਤ 'ਚ ਜਹਾਜ਼ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਓਥੇ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਵੀਜ਼ੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਸੁਰਜ ਸੀ ਓਸ ਵੇਲੇ।

ਜਹਾਜ਼ 'ਚ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੀ ਸੀਟ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਨਈਂ ਸੀ ਪਰ ਫੇਅ ਇਕ ਕੇਸਰੀ ਦਸਤਾਰ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਆਣ ਬੈਠੇ। ਅਪਣਾ ਪੈਂਗ ਉਹ ਨਾਲ ਹੀ ਚੁੱਕ ਲਿਆਏ ਸਨ। ਬੈਠਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਗਹੁ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲੇ, ‘ਕਿੱਥੋਂ ਦਾ ਏਂ ਜਵਾਨਾਂ।’

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਾਗੇ ਝਬਾਲ ਪਿੰਡ ਤੋਂ।’

‘ਝਬਾਲ!...ਹੁੰਅ!! ਮਾਈ ਭਾਗੋ ਦਾ ਪਿੰਡ। ਜਿਹਨੇ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ 'ਚ ਦਸ਼ਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਤੇ ਤੂੰ ਆਹ ਕੀ ਘੋਨ-ਮੋਨ ਹੋਇਆ ਫਿਰਦੈਂ?’ ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਿ ਮੈਂ ਕੁਝ ਬੋਲਦਾ ਉਸਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਧੱਫੇ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰਾ ਮੋਢਾ ਹੀ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ‘ਕੋਈ ਨਾ ਜਵਾਨਾ ਸਾਡਾ ਰਾਜ ਆ ਲੈਣ ਦੇ । ਸਾਰੇ ਨਾ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ

ਕਹੀਂ।’ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਅਪਣੀ ਜੇਬ ਚੋਂ ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਇਕ ਨਕਸ਼ਾ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਸਾਡੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਈ ਖਾਲੀ ਟਰੇਅ ਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਭਾਰਤ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੇ ਸਰਦਾਰ ਹੁਰਾਂ ਨੇ ਲਾਲ ਪੈਨ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਿਸ਼ਾਨ ਦੇਹੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ।

‘ਦੇਖ ਓਏ ਜਵਾਨਾ, ਐਹ ਹੈ ਅਪਣਾ ਹੋਮਲੈਂਡ। ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਚਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸਾਂ। ਅਪਣੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਕਈ ਮੁਲਕ ਨੇ।’ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਅਪਣੇ ਬਚਦੇ ਪੈਂਗ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਹੇ ਅੰਦਰ ਸੁਟਿਆ ਤੇ ਮੇਰਾ ਜੁਆਬ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗੇ।

ਮੈਂ ਨਕਸ਼ੇ ਨੂੰ ਸਰਸਰੀ ਜਿਹੀ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ ਵੀ ਖੁਦਮੁਖਤਾਰ ਸਟੇਟ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਬੰਦਰਗਾਹ ਹੋਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਅਪਣੇ ਹੋਮਲੈਂਡ ਦੇ ਤਾਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਖੁਸ਼ਕੀ ਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਟੇਟ ਐ।’

ਸਰਦਾਰ ਹੁਰੀਂ ਮੇਰੇ ਜੁਆਬ ਤੋਂ ਏਨਾ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਫੱਟ ਅਪਣੀ ਜੇਬ ਨਾਲੋਂ ਲਾਲ ਪੈਂਨ ਲਾਹਿਆ ਅਤੇ ‘ਹੋਮਲੈਂਡ’ ਵਾਲੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਕੇ ਗਾਂਹ ਲੈ ਗਏ। ‘ਕਿਉਂ, ਬੰਬਈ ਸਮੁੰਦਰ ਕੰਢੇ ਈ ਆ ਨਾ। ਲਓ ਬਣ ਗਈ ਗੱਲ। ਹੁਣ ਦੱਸ ਹੈ ਕੋਈ ਕਸਰ?’

ਮੈਂ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਦਾ ਤੇ ਅਪਣਾ ਖਾਲੀ ਪੈਂਗ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਸਰਦਾਰ ਸਾਬੂ! ਹੋਮਲੈਂਡ ਦੀ ਖੁਸ਼ਕੀ ਤਾਂ ਚੱਕੀ ਗਈ ਪਰ ਹੁਣ ਅਪਣੇ ਪੈਂਗ ਖੁਸ਼ਕ ਪਏ ਨੇ’। ਉਹ ਸ਼ਾਇਦ ਮੇਰਾ ਵਿਅੰਗ ਸਮਝ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, ‘ਵੈਰੀ ਨੌਟੀ! ਆਈ ਲਾਈਕ ਨੌਟੀ ਪੀਪਲ।’ ਤੇ ਉਹ ਖਾਲੀ ਪੈਂਗ ਤੇ ਅਪਣਾ ਅਪਡੇਟਿਡ ਹੋਮਲੈਂਡ ਨਕਸ਼ਾ ਸਾਂਭਦਾ ਅਪਣੀ ਸੀਟ ਵੱਲ ਤੁਰ ਗਿਆ।

ਮੇਰੇ ਅੰਦਰੋਂ ਇਕ ਹਉਕਾ ਨਿਕਲਿਆ, ‘ਏਦਾਂ ਦੇ ‘ਹਵਾਈ ਹੋਮਲੈਂਡੀਆਂ’ ਨੇ ਕਿੰਨਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁੰਮਰਾਹ ਕੀਤਾ ਹੋਇਐ।’

ਟਰਾਂਟੋ ਦੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਰਿਸੀਵ ਕਰਨ ਤਾਂ ਉਂਝ ਮੇਰਾ ਸਹੁਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਵੇਂ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ‘ਆਰਥਕ ਮੰਦਵਾੜਾ’ ਵੀ ਆਇਆ ਸੀ। ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੋਂ ਘਰ ਤੀਕ ਜਾਂਦਿਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਘੱਟ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਚੱਲ ਰਹੇ ‘ਰਿਸੈਸ਼ਨ’ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਹਾਲ ਬਾਰੇ ਵੱਧ ਸਨ। ਵਿੱਚ ਵਿੱਚ ਉਹ ਬਿਨਾ ਗੱਲੋਂ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਕੋਸੀ ਜਾਂਦੇ।

ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ‘ਚ ਇਕ ਰੁਮਾਂਚਕ ਸੁਪਨਾ ਪਰ ਤੌਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੋ ਕੈਨੇਡਾ ਬਾਰੇ ਪੜ੍ਹੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਚੋਂ ਜਨਮਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੈਨੇਡਾ ‘ਲੈਂਡ ਆਫ ਔਪਰਚੂਨਿਟੀ’ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਨ ‘ਚ ਧਾਰ ਲਓ, ਅਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਓ।

ਲਓ! ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਸਾਕ-ਸਬੰਧੀਆਂ ‘ਚ ਆਏ ਨਵੇਂ ਇੰਮੀਗਰਾਂਟ ਦੀ ਦੋ ਕੁ ਵੀਕਐਂਡ ਆਓ ਭਗਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੀ ਵੀ ਹੋਈ। ਕਦੀ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸੱਦੇ ਲੰਚ, ਡਿਨਰ ਤੇ ਕਦੇ ਕੋਈ। ਮੇਰੇ ਸਾਲੇ ਅਤੇ ਉਹਦੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੇ ਸਭ ਆਲਾ ਦੁਆਲਾ ਘੁੰਮਾਇਆ। ਨਾਗਰਾ ਫਾਲ, ਸੀ.ਐਨ.ਟਾਵਰ, ਟਰਾਂਟੋ ਦੀ ਝੀਲ ਵਿਚਲਾ ਟਾਪੂ।

...ਤੇ ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਲੈ ਗਏ ਵੰਡਰਲੈਂਡ। ਰੋਲਰ-ਕੋਸਟਰ ‘ਚ ਚੜਾ ਲਿਆ। ਰੋਲਰ ਕੋਸਟਰ ਚੱਲਣ ਲਗਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਹਿਣ, “ਲੈ ਬਈ ਜਦੋਂ ਲੋਕੀਂ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਨਗੇ ਆਪਾਂ ਜੈਕਾਰੇ ਛੱਡਣੇ ਆ।” ਲਓ ਜੀ ਚੱਲ ਪਿਆ ਰੋਲਰ ਕੋਸਟਰ। ਕਦੇ ਇਕਦਮ ਲੱਗੇ ਅਸਮਾਨ ‘ਚ ਚੱਲਿਐ ਆਤਸ਼ਬਾਜੀ ਆਗੂੰ ਤੇ ਕਦੇ ਲੱਗੇ ਬੱਸ ਹੁਣ ਸਿੱਧਾ ਵੱਜੂ ਮੂੰਹ ਪਰਨੇ ਗਰਾਊਂਡ ‘ਚ। ਮੈਂ ਇਕ ਹੱਥ ਨਾਲ ਦੇ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਇਕ ਰੋਲਰ ਕੋਸਟਰ ਨੂੰ। ਉਤਲਾ ਸਾਹ ਉਤੇ...ਬੱਲੜਾ ਬੱਲੇ। ਜਦੋਂ ਰੁਕਿਆ ਰੋਲਰਕੋਸਟਰ, ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਬੇਲੀ ਨੇ ਖਚਰੀ ਜਿਹੀ ਹਾਸੀ ਹੱਸਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ, ‘ਕਿਉਂ ਭਾਅ ਜੀ, ਕੋਈ ਜਕਾਰਾ ਨੀ ਛੱਡਿਆ ਤੁਸੀਂ?’ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ‘ਭਾਅ ਜੀ, ਜਕਾਰੇ ਦੀ ਛੱਡੋ। ਚੇਤਾ ਈ ਭੁੱਲ ਗਿਆ...ਬੋਲੀਦਾ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਆ। ਸਰੀਰ ਚੋਂ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਜਿਹੀਆਂ ਵਾਜ਼ਾਂ ਬਬੇਰੀਆਂ ਨਿਕਲੀਆਂ।’

...ਤੇ ਲਓ ਜੀ ਦੋ ਵੀਕ-ਐਂਡ ਲੰਘੇ ਪ੍ਰਹੁਣਚਾਰੀ ਦੇ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਸੁਰੂ।

“ਕੰਮ-ਕਨੇਡਾ ਦੋ ਜਣੇ... ਮੈਂ ਤੇ ਵਹੁਟੀ ਕੱਲੇ।”

ਘਰ ਆਲੀ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਇਆ ਕਰੇ ਤੇ ਮੈਂ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਦੀ ਬਾਰੀ ਵਿਚੀਂ ਝਾਕਿਆ ਕਰਾਂ ਵਾੜ ‘ਚ ਫਸੇ ਬਿੱਲੇ ਆਂਗੂੰ ਜਾਂ ਐਦਾਂ ਲੱਗੇ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਕੁਕੜੀ ਵਾਂਗ ਖੁੱਡੇ ‘ਚ ਤਾੜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ।’

ਮੇਰੀ ਘਰਵਾਲੀ ਅਪਣੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਕਪੜੇ ਦੇ ਸਟੋਰ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਜਾਦੀ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਭੱਤੇ ਤੇ ਸੀ। ਸਹੁਰਾ ਸਾਬੁ ਪਹਿਲਾਂ ਸੱਤੇ ਦਿਨ ਸਕਿਊਰਿਟੀ ਦੀ ਜਾਬ ਕਰਦੇ ਪਰ ਹੁਣ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੌਬ ਵੀ ਸਿਰਫ਼ ਵੀਕ-ਐਂਡ ਦੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਘਰਵਾਲੀ ਇਕ ਦਿਨ ਕੰਮ ਤੇ ਜਾਦੀਂ ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਉਤਾਰ ਗਈ। ਮੇਰੀ ਛੋਟੀ ਸਾਲੀ ਨੇ ਕਾਹਲੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਬੁਹਾ ਖੋਹਿਲਆ ਅਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਾਂਤਰਿਕ ਬਾਬਾ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਜੀ ਆਏ ਹੋਏ ਨੇ ਘਰ ‘ਚ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦਾ ਉਪਾਅ ਕਰਨ।...ਤੇ ਭਾਅਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਐਸਾ ਉਪਾਅ ਕਰਨਗੇ ਕਿ ਬੇਸਮੈਂਟ ‘ਚ ਡਾਲਰਾਂ ਦਾ ਮੀਂਹ ਵਰੂਗਾ।

ਮੈਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਮਲਕੜੇ ਜਿਹੇ ਬੇਸਮੈਂਟ ਦੀਆਂ ਪਾਉੜੀਆਂ ਉਤਰਿਆ ਤੇ ਪੌੜੀਆਂ ‘ਚ ਬੈਠ ਕੇ ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਮੀਂਹ ਦਾ ਲੱਗਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ...ਕਿ ਜੇ ਵਰੂਗਾ ਮੀਂਹ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਵੀ ਝੋਲੀ ਭਰ ਲਾਂਗੇ। ਤੇ ਲਓ ਜੀ ਮੈਂ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਉਪਾਅ ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਪਿਆ:

ਬਾਬਾ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਕੁਰਸੀ ਤੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ, ਸਾਲਾ, ਦੋਵੇਂ ਸਾਲੀਆਂ ਬੜੇ ਬੇਚਾਰੇ ਜਿਹੇ ਬਣੇ ਉਹਦੇ ਦੁਆਲੇ ਭੁੰਜੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਸਹੁਰਾ ਸਾਬੁ ਕੰਮ ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਵਾਰੀ ਵਾਰੀ ਕੁਝ ਵਿੱਥ ਤੇ ਤਿੰਨ ਲੰਮੀਆਂ ਲਕੀਰਾਂ ਚਾਕ ਨਾਲ ਖਿੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਲੀਕਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਰਾ ਪਰ੍ਹੇ ਇੱਕ ਗੋਲ ਚੱਕਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਸਾਲੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੀ ਲੀਕ ਕੋਲ ਖੜੋ ਕੇ ਸੱਦਿਆ। ਸਾਲੇ ਸਾਬੁ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਹੁਣ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਆਸ਼ਾ ਦੀ ਚਮਕ ਸੀ। ਬਾਬੇ ਨੇ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰਿਆ:

ਗਿਲੀ ਗਿਲੀ ਗੱਪਾ

ਛੁੱਆਅ ਛੁੱਕਾ

ਜੈ ਕਾਲੀ ਟਰਾਂਟੋ ਵਾਲੀ

ਤੇਰਾ ਵਾਰ ਨਾ ਜਾਏ ਖਾਲੀ

ਸਭ ਦੀਆਂ ਝੋਲੀਆਂ ਭਰਨੇ ਵਾਲੀ।

ਗਿਲੀ ਗਿਲੀ ਗੱਪਾ

ਛੁੱਆਅ ਛੁੱਕਾ

ਕਾਲੇ ਇਲਮ ਦਾ ਇਹ ਖਾਸਮ ਬੱਚਾ

ਆਹ! ਲੈ ਆਈ ਇਕ ਸ਼ੈਅ ਮੇਰੇ ਬੱਚਾ।

...ਤੇ ਬਾਬੇ ਨੇ ਗਲ ਪਾਈ ਬਗਲੀ ਚੋਂ ਇੱਕ ਗਿੱਦੜ-ਸਿੰਗੀ ਕੱਢ ਕੇ ਸਾਲਾ ਸਾਬੂ ਨੂੰ ਫੜਾਈ। ਸਾਲੇ ਸਾਹਬ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਲਾਲੀ ਜਿਹੀ ਆ ਗਈ ਜਿਵੇਂ ਕਿਤੇ ਉਹਨੂੰ ਬਾਬੇ ਨੇ ਜਿੱਤੀ ਹੋਈ ਲਾਟਰੀ ਦੀ ਟਿਕਟ ਕੈਸ਼ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਫੜਾ ਤੀ ਹੋਵੇ। ਸਾਲੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਪੰਜਾਹ ਡਾਲਰ ਦਾ ਨੋਟ ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਗਲੀ 'ਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਕੋਲੋਂ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਬੋਲ ਪਈ:

ਬਾਬਾ ਜੀ ਇਹ ਕਾਲੀ

ਤਾਂ ਸੁਣੀ ਸੀ ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਲੀ

ਇਹ ਟਰਾਂਟੋ ਵਾਲੀ ਕਿਹੜੀ ਕਾਲੀ

ਇਹਦਾ ਵਾਰ ਚਲਾ ਨਾ ਜਾਵੇ ਖਾਲੀ!!

ਅੱਗੋਂ ਬਾਬਾ ਬੋਲਿਆ:

ਗਿਲੀ ਗਿਲੀ ਗੱਪਾ

ਛੁੱਆਅ ਛੁੱਕਾ

ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਲੀ ਕਾਲੀ ਇੰਡੀਆ।

ਕਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ, ਲੰਡਨ ਵਾਲੀਆਂ,

ਅੱਜਕਲ ਸਭ ਤੋਂ ਤਕੜੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ।

ਇਹਨਾਂ ਚੋਂ ਇਕ ਟਰਾਂਟੋ ਵਾਲੀ,

ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਲੀ ਇਸਤੋਂ ਹਾਰੀ।

ਮੈਂ ਪੌੜੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠਾ ਅਪਣੀ ਯਾਦ ਦੇ ਘੋੜੇ ਭਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਬੇ ਦੀ ਵਾਜ਼ ਬਿਲਕੁਲ ਪੁਤਲੀ ਘਰ ਚੌਂਕ 'ਚ ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦੇ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਦੀ ਸੀ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੇਰੀ ਸਾਲੀ ਨੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹਦਾ: 'ਨਿਰੰਜਨ'।

ਖਾਲਸਾ ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦੇ ਅਸੀਂ ਤਕਰੀਬਨ ਰੋਜ਼ ਇਹਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਚਾਹ ਪੀਂਦੇ ਸਾਂ। ਸਾਨੂੰ ਪੱਕੇ ਗਾਹਕ ਜਾਣ ਉਹ ਅਕਸਰ ਸਾਡੀ ਚਾਹ ਮਲਾਈ ਮਾਰ ਕੇ ਦਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

'ਜੈ ਕਾਲੀ ਕਲਕੱਤੇ ਵਾਲੀ...ਆਹ ਲਓ ਜੀ ਚਾਹ ਦੀ ਪਿਆਲੀ।'

ਉਹ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਗਾਹਕ ਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਦੇਣ ਲੱਗਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਬਾਬਾ ਮੰਤਰ ਉਚਾਰਦਾ ਗਿਆ ਉਹਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਸੁਣ ਮੇਰਾ ਸ਼ੱਕ ਯਕੀਨ 'ਚ ਬਦਲਦਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਨੀਝ ਲਾ ਕੇ ਵੇਖਿਆ। ਵਧੀ ਹੋਈ ਦਾੜੀ ਥੱਲੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਸੀ ਨਿਰੰਜਨਾ ਚਾਹ ਵਾਲਾ। ਹਾਂ ਇਹ ਉਹੀ ਸੀ।

ਜਦ ਤਕ ਤਾਤਰਿਕ ਬਾਬਾ ਸਾਲਾ ਸਾਬੂ ਨੂੰ ਫੜ੍ਹ ਕੇ ਦੂਜੀ ਲੀਕ ਵੱਲ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਪੌੜੀਆਂ ਚੋਂ ਉਠ ਕੇ ਬਾਬੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਵਾਜ਼ ਚੁਕੀ ਅਤੇ ਉਹੋ ਜੁਮਲਾ ਬੋਲਿਆ ਜੋ ਉਹ ਕਦੇ ਚਾਹ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਬੌਬੀ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਦੇਖ ਬੋਲਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ:

ਜੈ ਕਾਲੀ ਕਲਕੱਤੇ ਆਲੀ

ਆ ਗਏ ਪ੍ਰੀਤਮ, ਬੌਬੀ ਬਾਈ

ਮਲਾਈ ਮਾਰ ਕੇ ਲੈਚੀ ਪਾਈ

ਚਾਹ ਇਹਨਾ ਲਈ ਖਾਸ ਬਣਾਈ।

ਬਾਬੇ ਨੇ ਸੰਨ 'ਚ ਫੜੇ ਗਏ ਚੋਰ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ। ਜਦ ਤੀਕ ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਮੋਢੇ ਤੇ ਹੱਥ ਜਾ ਧਰਿਆ।

'ਕਿਉਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਛਾਣਿਆ? ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਈ ਨੂੰ ਕਿ ਨਈਂ। ਕਿ ਮਲਾਈ ਮਾਰ ਕੇ ਚਾਅਟਾ ਛਕਾਈਏ ਪਹਿਲਾਂ।'

ਨਿਰੰਜਨ ਬਾਬਾ ਇਕਦਮ ਸੁੰਨ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਰਤਾ ਸੰਭਲ ਕੇ ਖਚਰੀ ਜਿਹੀ ਹਾਸੀ ਹੱਸਿਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛਿੱਥਾ ਜਿਹਾ ਪੈ ਕੇ ਲੱਗਾ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਨ:

'ਰੱਬ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਾ ਦੱਸੀਂ। ਏਥੇ ਵੀ ਲੋਕੀਂ ਤਾਂਤਰਿਕ ਬਾਬਿਆਂ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਮਗਰ ਭੱਜੇ ਫਿਰਦੇ ਆ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਬਾਈ! ਬੀਬੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਰਜਵੀਂ ਰੋਟੀ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦੀ ਆ।'

ਇਸਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਜਾਂ ਕਹਿੰਦਾ। ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸੱਸ ਮੂਹਰੇ ਪੰਜਾਹ ਡਾਲਰ ਸੁਟ ਕੇ ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਦੌੜਦੇ ਪਿੱਛਾ ਮੁੜ ਨਾ ਦੇਖਿਆ।

ਖੈਰ! ਕੁਝ ਦਿਨ ਪਾ ਕੇ ਦੂਰੋਂ ਨੇੜਿਓਂ ਲਗਦੇ ਫੂਫੜ ਦੀ ਦੱਸ ਪਈ ਜਿਹਦਾ ਅਪਣਾ ਗੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਸੀ। ਤੇ ਮੈਂ ਗੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਸਵਾ ਪੰਜ ਡਾਲਰ ਘੰਟਾ। ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਅਪਣਾ। ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਕੰਮ ਦੋ ਬਰੇਕਾਂ 15 - 15 ਮਿੰਟ। ਚਾਹ ਫੂਫੜ ਪਿਆ ਦਿੰਦਾ।

ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਕ ਜਣਾ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਜੋ ਆਇਆ ਤਾਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਪਰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਪੱਖੋ ਕੋਰਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਏਥੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਦਾ ਤਕੀਆ ਕਲਾਮ ਸੀ 'ਭਾਈਆ ਜੀ'। ਛੋਟਾ ਹੋਵੇ...ਵੱਡਾ ਹੋਵੇ... ਬੰਦਾ ਹੋਵੇ ਤੀਵੀਂ ਹੋਵੇ ਸਭ ਨੂੰ 'ਭਾਈਆ ਜੀ' ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਂਦਾ। ਉਹਨੂੰ ਸਾਰੇ 'ਭਾਈਆ ਜੀ' ਕਹਿੰਦੇ।

ਗੈਸ ਪੰਪ ਮਾਲਕ ਫੂਫੜ ਨੂੰ ਮਿਊਜ਼ਕ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਉਸ ਵਲੋਂ ਲਾਈ ਕੈਸਟ ਚੋਂ ਢਾਡੀਆਂ ਦੀ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਵਾਜ਼ ਭਾਈਆ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨੀਂ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਟਿਊਨ ਫੜ ਕੇ ਅਪਣੇ ਹੀ ਬੋਲ ਕੱਢ ਮਾਰਦਾ:

“ਕੱਲੀ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਕਰ ਵੇ...ਮੈਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਊਂ ਊਂ ਊਂ ਊਂ...ਮੈਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋ ਗਿਆ

ਕੱਲੀ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਕਰ ਵੇ...ਊਂ ਊਂ ਊਂ ਊਂ॥”

ਫੂਫੜ ਸਮਝਾਉਂਦਾ, “ਮੂਰਖਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਖੌਲ ਉਡਾ ਕੇ ਕਿਉਂ ਸਿਰ ਤੇ ਭਾਰ ਚੜਾਉਂਦਾ।”

ਭਾਈਆ ਜੀ ਅੱਗੋਂ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ, “ ਭਾਈਆ ਜੀ ਇਕ ਮਨ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਸੁਣ ਲੋ ਬਸ਼ਕ, ਸਾਰੰਗੀ ਦੀ ਟੂਨ ਇਹੀ ਆ: ‘ਕੱਲੀ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਕਰ ਵੇ...ਮੈਨੂੰ ਖਤਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।’ ਫੂਫੜ ਅੱਗੋਂ ਚੁਪ ਈ ਭਲੀ ਸਮਝਦਾ।

ਫੂਫੜ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਹੱਸਦਿਆਂ ‘ਭਾਈਆ ਜੀ’ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ, ਅਖੇ ‘ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ ‘ਤੇ ਭਾਈਆ ਜੀ ਕੱਲੇ ਪੰਪ ਤੇ। ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ। ਸ਼ਾਮੀਂ ਮੈਂ ਹਿਸਾਬ ਕਰਨ ਆਇਆ ਤਾਂ ਪੁੱਛਿਆ ਭਾਈਆ ਜੀ ਠੀਕ ਠਾਕ ਰਿਹਾ ਸਭ ਕੁਛ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਮੂੰਹ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:

“ਭਾਈਆ ਜੀ ਉਂ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਪਾਈ ਗਏ ਛਕਾਟ ਪਰ ਆਹ ਅੱਜ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਗੋਰਾ ਜਾਂ ਗੋਰੀ ਕਹੀ ਜਾਣ ‘ਮੇਰੀ ਕ੍ਰਿਸਮਿਸ’। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਜਦ ਨਾ ਈ ਹਟੇ ਤਾਂ ਫੇਅ ਮੈਂ ਵੀ ਮੂਹਰਿਓਂ ਦੱਬਵੀਂ ਜੀ ਜੀਭ ਨਾਲ ਕਹੀ ਗਿਆ, ‘ਹਾਂਜੀ ਹਾਂਜੀ ਥੋਡੀ ਆ...ਕਿਸਮਿਸ...ਸਾਡਾ ਕੀ ਐ।’ ...ਪਤਾ ਨੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਆਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਸੁਣ ਕੇ ਡਾਲੇ ਦੋ ਡਾਲੇ ਦੇਈ ਗਏ।”

ਫੂਫੜ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਗਾਹਕ ਟੈਂਕ ਫੁੱਲ ਕਰਾਵੇ ਉਹਦੀ ਗੱਡੀ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨੇ। ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਮਾੜੀ ਜਿਹੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਭਾਈਆ ਜੀ ਨੇ ਦਿੱਤੀ। ਪਹਿਲੀ ਗੱਡੀ ਆਈ ਫੁੱਲ ਟੈਂਕ ਵਾਲੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬੜੀ ਬਾਰੀਕੀ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਚਮਕਾਏ। ਗੋਰੀ ਤੀਵੀਂ ਸੀ। ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮੇਰੀ ਹਥੇਲੀ ਤੇ ਇਕ ਡਾਲਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਰੱਖ ਗਈ। ਕਾਰ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹਥੇਲੀ ‘ਚ ਘੁੱਟੇ ਡਾਲਰ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਿਆ।

ਅੰਦਰੋਂ ਵਾਜ਼ ਆਈ, ‘ਸਰਦਾਰ ਵਤਨ ਸਿੰਘ ਕੰਗ ਦੇ ਐਮ ਏ ਪਾਸ ਮੁੰਡੇ ਪ੍ਰਤੀਮ ਸਿੰਘ ਕੰਗ ਨੇ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ ਤੇ ਤੇਲ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਦੇ? ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ੀਸ਼ਿਆਂ ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਮਾਰਨ ਦੀ ਤਾਂ ਗੱਲ ਈ ਛੱਡੋ। ਤੇ ਆਹ! ਇਕ ਡਾਲਰ ਬਖਸ਼ਿਸ਼’।

ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਦਸਾਂ ਨੂੰ ਹਾਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਾਲੀ ਫਿਲਾਸਫੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਗਿਆ ਕਿ, ‘ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਛੋਟਾ ਜਾ ਵੱਡਾ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਹੋਵੇ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ।’ ‘ਡਿਗਨਿਟੀ ਆਫ਼ ਲੇਬਰ’ ਦੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਕੁਝ ਢਾਰਸ ਦਿੱਤਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਵੀਜ਼ੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਕਹੀ ਬੋਬੀ ਦੀ ਗੱਲ ਜ਼ਿਹਨ ‘ਚ ਖੋਰੂ ਪਾਉਣ ਲੱਗੀ, ‘ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾਰ ਲੋਕੋ! ਆਓ ਸਾਡੇ ਕੋਲ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੰਮ ਕਰੋ।’

ਓਦਣ ਰਾਤੀਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੈਂ ਬੋਬੀ ਨੂੰ ਖ਼ਤ ਲਿਖਿਆ।

ਬੋਬੀ ਦੇ ਖ਼ਤ ਵੀ ਹਰ ਮਹੀਨੇ ਇਕ ਦੋ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਬਕਾਇਦਾ ਲਿਖਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੈਂ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਨਵੀਂ ਮਿਲੀ ‘ਖੁਸ਼ਹਾਲ’ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਪਾਉਂਦਾ।

ਬੋਬੀ ਪੰਜਾਬ ‘ਚ ਚੱਲ ਰਹੇ ਫਿਰਕੂਵਾਦ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦਾ। ਖੁਰ ਰਹੇ ਪੰਜਾਬ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰਸਰਕਾਰੀ ਅੱਤਵਾਦ ਦੀ ਚੱਕੀ ‘ਚ ਪਿਸ ਰਹੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਕਿੱਸੇ ਦਸਦਾ। ਮੋਈਆਂ ਸਾਂਝਾ ਦਾ ਮਾਤਮ ਕਰਦਾ।

ਇੰਝ ਛੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਘਰ ਦੋ ਬੱਚੀਆਂ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ। ਸੂਹੀ ਪਹਿਲੀ ਜਮਾਤ ‘ਚ ਸਕੂਲੇ ਜਾਣ ਲੱਗੀ। ਚੇਤਨਾ ਰਿੜਦੀ ਫਿਰਦੀ ਹਾਲੇ। ਬੇਬੇ , ਬਾਪੂ, ਦੇ ਨਾਲ ਮਨਿੰਦਰ ਵੀ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਕੈਨੇਡਾ ਆ ਗਏ।

ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ ਛੱਡ ਅਸੀਂ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਮਕਾਨ ਲੈ ਲਿਆ। ਪਤਨੀ ਮਾਸੀ ਨਾਲੋਂ ਕੰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਟਿਮ ਹਾਰਟਨ ਲੱਗ

ਗਈ। ਮੈਂ ਗੈਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਛੱਡ ਕੇ ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਖਾਨੇ। ਏਥੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਡਾਲਰ ਮਿਲਦੇ। ਓਵਰਟਾਈਮ ਦੇ ਸਾਢੇ ਤੇਰਾਂ।

ਏਥੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’। ਨਾਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸੀ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ ਪਰ ਉਸਦੇ ਤਕੀਏ ਕਲਾਮ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਉਹਨੂੰ ਪਿੱਠ ਪਿੱਛੇ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦੇ। ਫੈਕਟਰੀ ‘ਚ ਮੂੰਹ ਤੇ ਉਹਦਾ ਨਾਮ ਜੈਗ ਚੱਲਦਾ ਸੀ। ਏਸੇ ਫੈਕਟਰੀ ‘ਚ ਉਹ ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ।

ਮੈਨੂੰ ਹਾਲੇ ਕੰਮ ਤੇ ਲੱਗੇ ਨੂੰ ਹਫਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਸ਼ਿਫਟ ਦੌਰਾਨ ਕੰਪਨੀ ਦਾ ਜਰਨਲ ਮੈਨੇਜਰ ਦੌਰਾ ਕਰਨ ਆਇਆ। ਇੰਟਰੋਡਕਸ਼ਨ ਹੋਈ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ‘ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ’ ਸੁਣ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਪਰੀਅਟਮ ਇਜ਼ ਬਿਟ ਲਾਂਗ ਐਂਡ ਹਾਅਰਡ ਟੂ ਪਰਾਨਾਊਂਸ...ਵਾਇ ਡਾਂਟ ਵੀ ਕਾਲ ਯੂ ਪੀਟਰ’। ਮੈਂ ਇਕਦਮ ਮੋਤਵਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ, ‘ਆਈ ਪਰੈਫਰ ਟੂ ਬੀ ਕਾਲਡ ਵਿਦ ਮਾਈ ਰੀਅਲ ਨੇਮ ਸਰ...ਆਈ ਡਾਂਟ ਬਿਕ ਇਟਸ ਹਾਰਡ ਟੂ ਪਰਾਨਾਊਂਸ ਬਾਈ ਸਮ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਮੈਨ ਲਾਈਕ ਯੂ।’ ਜਰਨਲ ਮੈਨੇਜਰ ਹੱਸ ਪਿਆ ਅਤੇ ਬੋਲਿਆ, ‘ਸੁਅਰ ਦੈਨ ਵੀ ਵਿਲ ਕਾਲ ਯੂ ਪਰੀਅਟਮ ਸਿੰਘ।’ ਕੋਲ ਖੜਾ ਮੈਨੇਜਰ ਅਤੇ ਫੋਰਮੈਨ ਝੂਠਾ ਜਿਹਾ ਮੁਸਕਰਾਈ ਜਾਣ।

ਲੰਚ ਰੁੰਮ ‘ਚ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਲਾਵੇ ‘ਚ ਲੈ ਕੇ ਕਿਹਾ, ‘ਬਾਈ ਜੀ ਆਏ ਤਾਂ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਹੀ ਓ ਪਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸ਼ੇਰ ਅਰਗੀ। ਜੀਂਦੇ ਰਹੋ। ਖੁਸ਼ ਕੀਤੈ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਚੁਪ ਚਾਪ ਈ ਜੋਗੇ ਤੋਂ ਜੈਗ ਹੋਗੇ ਸੀ।’ ਮੈਂ ਵੇਖਿਆ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਇਕ ਜੇਤੂ ਮੁਸਕਾਨ ਸੀ। ਇਹ ਮੁਸਕਾਨ ਮੈਂ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਬੀ ਭਾਰਤੀ ਵਰਕਰਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆ ਤੇ ਵੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਓਦਣ।

‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਜਿੰਨਾ ਓਦਣ ਸੀਰਅਸ ਤੇ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਉਲਟ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਉਹ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ਦਿਲ ਅਤੇ ਹਾਸੇ ਠੱਠੇ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕਦਮ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲਿਆ:

ਰੋਟੀ ਸਭ ਦੀ ਖੇਡ ਖਿਡਾਵੀ

ਰੋਟੀ ਦੇ ਸਭ ਵਣਜ ਵਪਾਰ॥

ਰੋਟੀ ਪਰਬਤ ਜੰਗਲ ਗਹੁੰਦੀ

ਵਿੱਚ ਆਕਾਸ਼ ਉਡਾਰੀ ਲਾਉਂਦੀ।

ਕੱਚੀ ਰੋਟੀ ਸੇਕਣ ਆਉਂਦੇ,

ਲੋਕੀ ਸੱਤ ਸਮੁੰਦਰ ਪਾਰ॥

...ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਜ਼ੋਰ ਦੀ ਠਾਹਕਾ ਲਗਾ ਕੇ ਹੱਸਿਆ:

‘ਬਾਈ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਯੂ.ਪੀ ਤੋਂ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਰਾਏ। ਕੱਲ੍ਹ ਭਈਏ ਦਾ ਪੱਟਿਆ। ਵਾਇਆ ‘ਲੁਧੇਹਾਣਾ’। ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਤਾਏ ਮੋਹਣੇ ਨਾਲ ਨੌਕਰ ਲੱਗਿਆ ਸੀ। ਓਵੇਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੁਰਜੀਤੇ ਦਾ ਪੱਟਿਆ ਮੈਂ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਟਰਾਂਟੋ ਪਹੁੰਚਿਆ।

ਲਓ ਜੀ! ਸਾਡੇ ਖੇਤਾਂ ‘ਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਯੂ.ਪੀ ਦਾ ਕੱਲ੍ਹ। ਉਹ ਕੇਰਾਂ ਪਿੰਡ ਗਿਆ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਤਾਂ ਨਾਲ ਪੰਡਤ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਰਾਏ ਨੂੰ ਲੈ ਆਇਆ। ਜਿੱਦਣ ਉਹ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਦੀ ਦਿਖ ਰਿਖ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਬਾਬੂਆਂ ਅਰਗੀ। ਚਿੱਟਾ ਕੁੜਤਾ, ਲਾਂਗੜ ਆਲੀ ਚਿੱਟੀ ਧੋਤੀ। ਮੱਥੇ ਤੇ ਤਿਲਕ। ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ। ਮੌਸਮ ਮਹਿਕਮੇ ਚੋਂ ਰਿਟਾਇਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤਾਏ ਮੋਹਣੇ ਨੇ ਲਾਅ ਤਾ ਛੰਭ ‘ਚ ਗੁਆਰਾ ਵੱਢਣ। ਦੁਪਹਿਰ ਤਾਈਂ ਬਾਹਾਂ ਤੇ ਧੌਣ ਪੱਛੇ ਗਏ। ਪੰਡਤ ਹੁਰੀਂ ਮਾਰਨ ਚੀਕਾਂ। ਵਿਚੋਂ ਠਾਅਲ ਕੇ ਤਾਏ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਾਹ ਉਏ ਭੱਜ ਕੇ ਨੱਕਾ ਮੋੜ। ਉਹ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰੇ ਧੋਤੀ ਦੀ ਲਾਂਗੜ ਨੂੰ ਸਾਂਭਦਾ। ਤਾਏ ਨੇ ਕੱਢੀ ਗਾਲ੍ਹ ਤੇ ਦੌੜ ਕੇ ਉਹਦੀ ਲਾਂਗੜ ਖਿੱਚ ਤੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਓਏ ਇਸ ਸਾਲੀ ਨੂੰ ਫਸਾ ਲਾ ਚੱਜ ਨਾਲ ਕਿਤੇ। ਦੌੜ ਕੇ ਹੋ...ਨੱਕਾ ਵੱਢ।’ ਉਹ ਤਾਂ ਜੀ ਲੱਗਾ ਵੱਟ ਤੇ

ਬਹਿ ਕੇ ਰੋਣ: 'ਮਾਰੇ ਸਾਬ ਦੇਖਾ ਹੂਆ ਹੈ ਸਰਦਾਰ ਜੀ। ਕੱਲ੍ਹ ਤੋਂ ਹਮੇ ਬੋਲਤ ਰਹਾ ਕਿ ਬੱਸ ਮੋਟਰ ਕਾ ਬਟਨ ਦਬਾਨਾ ਹੈ ਔਰ ਕੁਰਸੀ ਪੇ ਬੈਠ ਜਾਨਾ ਹੈ। ਯਹਾਂ ਤੋਂ ਹਮਾਰੀ ਗਰਦਨ ਔਰ ਬਾਹੋਂ ਬਾਢ ਦੀ ਇਸ ਸੁਸਰੀ ਚਾਰੇ ਕੀ ਕਟਾਈ ਨੇ।' ਕਾਲੂ ਨਾਲੇ ਉਹਨੂੰ ਚੁਪ ਕਰਾਵੇ ਨਾਲੇ ਪਰ੍ਹੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕਰਕੇ ਹੱਸੇ ਤੇ ਕਹੀ ਜਾਵੇ, 'ਰਾਏ ਸਾਬ ਜੀ ਬੱਸ ਏਕ ਦੋ ਦਿਨ ਔਰ ਫਿਰ ਸਬ ਅੱਛਾ ਲਗਨੇ ਲਗੇਗਾ।'

...ਤੇ ਇਉਂ ਹੀ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਆਲਾ ਸੁਰਜੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਛੁੱਟੀ ਕੱਟਣ ਕਨੇਡਾ ਤੋਂ। ਮਾਰੂ ਚੈਨੀਆਂ ਚੂਨੀਆਂ ਪਾਈਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਛਾਪਾਂ ਛੱਲਿਆਂ ਨਾਲ ਉਂਗਲੀਆਂ ਭਰੀਆਂ। ਟੈਕਸੀ ਚੋਂ ਉਤਰਿਆ ਚਾਰ ਪੰਜ ਟੈਚੀ ਤੇ ਬੈਗ ਲੈ ਕੇ। ਸਭ ਓੜਮਾ ਕੋੜਮਾ ਗਿਫਟਾਂ ਨਾਲ ਭਰ ਤਾ। ਪਿੰਡ 'ਚ ਪੂਰੀ ਟੌਅਰ। ਮੇਰਾ ਯਾਰ ਸੀ ਲੰਗੋਟੀਆ। ਕਹੇ ਜੋਗਿਆ ਕਟਾ ਟਿਕਟ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕਨੇਡਾ। ਫੇਅ ਦੇਖੀਂ ਲਹਿਰਾਂ ਬਹਿਰਾਂ। ਏਥੇ ਕਿੱਥੇ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਹੋਣਾ। ਓਥੇ ਸਭ ਕੰਮ ਮਸ਼ੀਨਾ ਕਰਦੀਆਂ। ਬਸ ਬਟਣ ਨੱਪੀ ਜਾਣੇ। ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛਿਆ ਕਰੇ ਕਿ ਸ਼ੀਤਿਆ ਕੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਐ ਆਵਦਾ ਓਥੇ ਤਾਂ ਕਹੇ, 'ਗੋਰਿਆਂ ਦੀ ਕੰਪਨੀ 'ਚ ਗਾਰਬੋਲੋਜਿਸਟ ਲੱਗਿਆਂ।' ਅਗਲਾ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਜਿਆ ਕਰ ਜੇ। ਉਹ ਤਾਂ 'ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ' ਐਥੇ ਆ ਕੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ 'ਗਾਰਬੇਜ' ਦੇ ਟਰੱਕ ਮਗਰ ਲਮਕਦੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਮੂਹਰਿਓਂ ਗਾਰਬੇਜ਼ ਚੁੱਕ ਚੁੱਕ ਟਰੱਕ 'ਚ ਸਿਟਦੇ। ਅਖੇ ਮੈਂ 'ਗਾਰਬੋਲੋਜਿਸਟ ਲੱਗਾਂ।'

ਬਾਈ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮਹੀਨਾ ਕੁ ਤਾਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਦੇ ਵਾਸ਼ਰੁੰਮ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਫੇਅ ਆਹ ਪੌੜੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਖਾਨਾ ਲੱਭ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਫੇਅ ਜੱਟ ਦੇ ਪੁੱਤ ਆਲੀ ਧਾਰ ਲਈ ਮਨ 'ਚ ਕਿ ਜੋਗਾ ਸਿੰਗਾਂ ਹੁਣ ਪਿਛਾਹ ਮੁੜ ਕੇ ਹੋਏ ਹੋਏ ਨੀ ਕਰਾਉਣੀ। ਜੇ 'ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ' ਪਾਇਐ ਬੋਕ ਦੇ ਸਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਾਂ ਦੇਖਦੇ ਆਂ ਕਿਹੜੇ ਭਾਅ ਵਿਕਦੀ ਐ।'

ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਧਾਰੀ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਧਾਰਮਿਕ ਫਲਸਫੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹਨੂੰ
ਅਰਥਚਾਰੇ ਬਾਰੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ। ਖਾਸ ਕਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਪਰਵਾਸ ਅਤੇ ਪਰਵਾਸੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਈ
ਤਰਾਂ ਦੇ ਛੰਦ ਘੜੇ ਹੋਏ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਅਪਣੀ ਗੱਲਬਾਤ 'ਚ ਅਕਸਰ ਛੋਹਦਾ ਰਹਿੰਦਾ:

ਮਿਲੇ ਜੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹੱਕ ਦੀ ਰੋਟੀ

ਉਚ ਨੀਚ ਮਿਟੇ ਹਰ ਖੋਟੀ

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਸਭ ਬੱਚੇ ਜੀਵਣ

ਬਣ ਕੇ ਸਾਂਝਾ ਇਕ ਪਰਵਾਰ॥

ਲੰਚ ਜਾਂ ਚਾਹ ਦੀਆਂ ਬਰੇਕਾਂ ਦੋਰਾਨ ਸਾਡੀ ਚੁੰਝ ਚਰਚਾ ਅਕਸਰ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ:

‘ਬਾਈ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇ ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਵਰਗੇ ਬਾਬੇ ਚਾਹੀਦੇ ਨੇ। ਕਾਮਾਗਾਟਾਮਾਰੂ ਵਰਗੇ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਦੀ
ਲੀਕ ਮੇਟਣ ਵਾਲੇ ਬੇੜੇ। ਸ਼ਹੀਦ ਮੇਵਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮੇ। ਯੋਧਾ ਸੀ, ਯੋਧਾ, ਮੇਵਾ ਸਿੰਹ। ‘ਸਿਰ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜਾਵੇ,
ਮੇਰਾ ਸਿੱਖੀ ਸਿਦਕ ਨਾ ਜਾਵੇ’ ਦੇ ਬੋਲ ਪੁਗਾਉਣੇ ਵਾਲਾ।’ ...ਤੇ ਫੇਅ ਅਪਣਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਹੁ ਸਰਾਭਾ!

ਆਹਾ...ਗਦਰੀ ਯੋਧਿਆਂ ਦਾ ਨਿੱਕ-ਉਮਰਾ ਵੱਡਾ ਜਰਨੈਲ...ਕਿਆ ਬਾਤ। ਮੁੰਡਾ ਕੀ ਨਿਰੀ ਅੱਗ ਸੀ ਅੱਗ, ਅਖੇ:

ਸੇਵਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜਿੰਦੜੀਏ ਬੜੀ ਔਖੀ

ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸੁਖੱਲੀਆਂ ਨੇ

ਜਿਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ‘ਚ ਪੈਰ ਪਾਇਆ

ਉਹਨਾਂ ਲੱਖ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਝੱਲੀਆਂ ਨੇ।

ਬਈ ਵਾਹ!! ਬੱਲੇ ਓਏ ਸ਼ੇਰਾ ਦੁਲਿਆ।...ਐਵੇਂ ਤਾਂ ਨੀ ਭਗਤ ਸਿੰਹੁ ..ਉਹਦੀ ਫੋਟੋ ਅਪਣੀ ਜੇਬ 'ਚ ਰੱਖਦਾ
ਹੁੰਦਾ। ਅਪਣਾ ਗੁਰੂ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਉਹਨੂੰ। ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਕਈ ਵੇਰ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਆ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਬਾਰੇ ਛੰਦ
ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਵਿੱਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ:

“ਗਦਰੀ ਬਾਬਿਆਂ ਜੋ ਆਖੀ, ਗੱਲ ਸੱਚੀ ਕਰੀ ਜੀ
ਸਾਹ ਸਾਹ ਨਾਲ, ਸੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵਰੀ ਜੀ ॥
ਜੇਸ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾ ਗ਼ਦਰ ਵਰਤਿਆ
ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਸੀ, ਮਸਾਂ ਅੱਠ ਸਾਲ ਦਾ॥
‘ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ’ ਕਹਿ, ਜਿਹਦਾ ਨਾਂ ਵੱਜਦਾ
ਸਰਾਭੇ ਦੀ ਫੋਟੋ, ਜੇਬੀ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ॥
ਆਖੇ ਗੁਲਾਮੀਆਂ, ਜੜ੍ਹੋ ਮੁਕਾਉਣੀਆਂ
ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਵੋਣੀਆਂ।”

ਇਕ ਵੇਰ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਭੈਕੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ, ‘ਬਾਬਿਓ ਪੂਰਨ ਤਾਂ ਕੀ ਅੱਧ ਅਧੂਰੀ ਵੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਹਾਲੇ ਨੀ ਆਈ।
ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਹਾਲੇ ਸੁਪਨਾ ਈ ਆ।”

ਤਾਂ ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ ਹੋਰ ਵੀ ਤੈਸ਼ ‘ਚ ਆ ਗਿਆ, ਅਖੇ, “ਤੁਸੀਂ ਸਹੀ ਕਹਿੰਨੇ ਓ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਕੰਗ ਸਾਬੁ। ਹੁਣ
ਉਹ ਸੁਪਨਾ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਸਰਾਭੇ ਜਾਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੁੜ ਨਈਂ ਆਉਣਾ। ਇਹ ਜ਼ਿੰਮਾਂ ਸਾਡਾ ਐ ਹੁਣ। ਪਰ ਅਸੀਂ
ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ? ਸੁਣੋ ਜ਼ਰਾ:

ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਇੱਕ ਮਿੱਥ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਛਲਾਵਾ,
ਸਾਡੇ ਗੁਰ ਪੀਰਾਂ ਦਾ ਸਵਰਗ ਹੈ ਧਰਤੀਓਂ ਬਾਹਰਾ।
ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਜਿਹਨਾਂ ਲਈ ਭਗਤੀ,
ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਹੈ ‘ਰੱਬ’।

ਸਾਡੇ ਲਈ ਨੇ ਉਹ 'ਨਾਸਤਿਕ' ਸਭ।

ਭੁੱਖ, ਗਰੀਬੀ, ਲੁੱਟ, ਗੁਲਾਮੀ, ਰੱਬੀ ਭਾਣੇ 'ਚ ਜਰਦੇ ਹਾਂ॥

ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀ ਲਗਦੇ ਹਾਂ?

ਹੋਰ ਸੁਣੋ:

ਮਾਰਕਸ ਸਾਡਾ ਰਾਜ-ਗੁਰੂ ਹੈ,

ਲੈਨਿਨ ਸਾਡਾ ਤਾਰਾ-ਧਰੂ ਹੈ।

ਸਰਮਾਏਦਾਰੀ ਨਾਲ ਰੱਖੀਏ ਭਿਆਲੀ

ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਪਿਆਲੀ

ਰਜਵਾੜੀ ਜੁੰਡਲੀ ਦੇ 'ਕਿੰਗ ਮੇਕਰ' ਹਾਂ

ਕਿਰਤੀ ਹੱਕਾਂ ਦਾ ਵਣਜ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਾਂ॥

ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀ ਲਗਦੇ ਹਾਂ?

ਬਾਈ ਜੀ! ਸਰਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਲੀਡਰ ਸਾਲ ਬਾਦ ਉਹਦੇ ਬੁੱਤ ਤੇ ਹਾਰ ਪਾ ਛੱਡਦੇ ਆ। ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਾਹਲੇ

ਅਗਾਂਹਵਧੂ ਕਹਿੰਦੇ ਲਾਣੇ ਉਹਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਵਰ੍ਹੀਂ-ਛਿਮਾਹੀ ਆਪੋ ਅਪਣੇ ਬੈਨਰਾਂ ਹੇਠਾਂ ਇਕ ਦੂਏ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਕੱਠ ਕਰਾ

ਕੇ 'ਅਮਰ ਰਹੇ ਅਮਰ ਰਹੇ' ਕਰ ਕੁਰ ਕੇ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਤਕ ਘਰੋ ਘਰੀ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ ਆ ਰਮਾਨ ਨਾਲ। ਹੋਰ ਤੇ

ਹੋਰ ਕਈ ਉਹਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਆਹ ਆਖੰਡ ਪਾਠ ਕਰਵਾਈ ਜਾਂਦੇ ਆ। ਅਖੇ ਭਗਤ ਸਿੰਹੂ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਲੋਂ।

ਪਰ ਬਾਈ ਜੀ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਇਲਾਕੇ ਖਿੱਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਤਾਂ ਸੋਚ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਜੋ

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਹਰ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲ ਖੜੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਹੱਥੋਂ ਲੁੱਟ ਹੋ ਰਹੀ ਐ।

ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਹਿਤੈਸ਼ੀ ਤੇ ਸਕੇ ਸੋਧਰੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲੇ, ਅਸੀਂ, ਜਦੋਂ ਤੀਕ ਗੁਲਾਮੀਂ ਵਾਲੇ ਜੀਣ ਤੋਂ ਤੌਬਾ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦ ਹਸਤੀ ਲਈ ਨਈਂ ਨਿਤਰਦੇ ਓਦੋਂ ਤੀਕ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਛ ਨੀ ਲਗਦੇ।

ਪਰ ਪ੍ਰੀਤਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਇਹ ਸਭ ਕਰੂ ਕੌਣ? ਅਸੀਂ...???

ਆਹ ਪੌੜੀਆਂ ਦੀ ਫੈਕਟਰੀ 'ਚ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ ਪੌਡੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਗੁਲਾਮੀ ਮਾਣਦੇ ਲੋਕੀਂ? ਓਵਰ ਟੈਮ ਲੈਣ ਲਈ ਸੁਪਰਵੈਜ਼ਰ ਦੀ ਚਾਪਲੂਸੀ ਕਰਦੇ... ਅਪਣੇ ਹੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠਿੱਬੀਆਂ ਲਾਉਣ ਦੇ ਮਾਹਰ।”

...ਤੇ ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ ਉਚੀ ਸੁਰ 'ਚ ਜਿਵੇਂ ਕੂਕ ਹੀ ਪਿਆ

ਅਸੀਂ...

ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਮੁਕਤੀ ਬੀਜ

ਉਸਦੇ ਹੀ ਬੁੱਤ ਵਿਚ ਦਫਨਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ।

ਸੂਹੀ ਸੱਚੀ 23-ਮਾਰਚ, 32-ਮਾਰਚ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ॥

ਹੁਣ...

ਅਮਰੀਕਾ ਸਾਡਾ 'ਬਾਪੂ' ਹੈ

ਇੰਗਲੈਂਡ ਹੈ ਮਾਈ

ਡਾਲਰਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਅਸੀਂ

ਪੌਂਡਾਂ ਦੇ ਭਾਈ

'ਰਾਜ਼ੀ-ਖੁਸ਼', 'ਆਜ਼ਾਦ' ਕਨੇਡਾ ਵਸਦੇ ਹਾਂ॥

ਅਸੀਂ ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੀ ਲੱਗਦੇ ਹਾਂ?”

ਉਸਨੂੰ ਤੈਸ਼ 'ਚ ਬੋਲਦਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਡਾ ਅਫਰੀਕਨ ਕੋ-ਵਰਕਰ ਫੌਸਟਰ ਉੱਚੀ ਦੇਣੀ ਬੋਲ ਪਿਆ, 'ਪਾਅ-ਜੀ ਸਿਟ ਡਊਨ ਸਿਟ ਡਊਨ...ਚਾਬੀ ਪਾਅਜੀ ਚਾਬੀ।'

ਫਾਸਟਰ ਵਾਇਆ ਜਰਮਨ ਕੈਨੇਡਾ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਓਥੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਉਹਦਾ ਵਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਕਿ ਉਹ ਜਿਸ ਅਪਾਰਟਮੈਂਟ 'ਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਓਥੇ ਉਸਦੀ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀ ਫਲੋਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਦਾਰੂ ਪੀ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚਾਬੀ ਗੁਆਚੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਉਹਨਾ ਸਾਰੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਖੜਕਾ ਖੜਕਾ ਪੁੱਛੀ ਜਾਣਾ 'ਪਾਅਜੀ ਚਾਬੀ...ਪਾਅਜੀ ਚਾਬੀ।'

ਅਸੀਂ 'ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ' ਨੂੰ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਬਿਠਾਉਂਦੇ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਸਲਵਟੇ ਲੈਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਅਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਹਟਦਾ:

'ਬਾਈ ਜੀ! ਜੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜ 'ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ' ਨਾ ਲੁੱਟ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਸਾਡੀਆਂ ਅਪਣੇ ਘਰ ਪੰਜੇ ਘਿਉ 'ਚ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਲੈਣ ਦੇ ਸੀ ਕਿਤੇ। ਗੋਰਿਆਂ ਕੋਲ ਰੋਟੀ ਲਈ ਨਾ ਆਏ ਹੁੰਦੇ ਆਪਾਂ। ਤੇ ਨਾ ਕੋਈ ਸਰਦਾਰ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਸ਼ੇਰਗਿੱਲ, 'ਜੈਗ' ਬਣਦਾ।

ਅਪਣੇ ਘਰ ਜੇ ਰੱਜਵੀਂ ਖਾਈਏ

ਬਾਰ ਪਰਾਏ ਕਾਹਤੋਂ ਜਾਈਏ

ਘਰਵਾਸੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਹੋਈਏ

ਛੱਡ ਛੁਡਾ ਅਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ॥

ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਬਾਈ ਜੀ, ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੌੜੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਖੁਦ ਇਹਨਾਂ ਮਾਲਕਾਂ ਲਈ 'ਪੌਡੇ' ਬਣ ਗਏ ਆਂ। ਸਾਡੇ ਤੇ ਪੈਰ ਧਰ ਧਰ ਇਹ ਮੁਨਾਫੇ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਬੁਲੰਦੀਆਂ ਛੋਹੀ ਜਾਂਦੇ ਆ।'

ਅੱਜ ਉਹ ਰਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵੱਟ ਖਾਈ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਦਰਅਸਲ ਅੱਜ ਮਾਲ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਲੇਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਖੜੇ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਫੋਰਮੈਨ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਸ਼ੀਨਾ ਥੱਲੇ ਝਾੜੂ ਫੇਰੇ ਓਨਾਂ ਚਿਰ। ਤੇ ਉਹ ਝਾੜੂ ਫੇਰ ਕੇ ਲੰਚ ਰੁੰਮ 'ਚ ਵੜਦਾ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

'ਓ ਬਾਈ ਜੀ ਸਾਡੇ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਦੱਸੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਕੋਈ ਜੀਵ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਉਹਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਓਥੇ ਈ ਕੀਤਾ। ਉਹਨੂੰ ਅਪਣੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਲਈ ਅਪਣੀ ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਕਿਤੇ 'ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ' ਹੋਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨੀ।'

ਕੁਦਰਤ ਜਿੱਥੇ ਜੀਅ ਵਸਾਏ

ਓਥੇ ਓਥੇ ਰਿਜ਼ਕ ਬਣਾਏ

ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਠੱਗੀਆਂ ਕਰਕੇ

ਲੋਕੀਂ ਰਿਜ਼ਕੋ ਆਵਾਜ਼ਾਰ॥

'ਮੈਂ ਜੋਗਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਹੱਥ ਘੁਟ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ,' ਅੱਜਕਲ, ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਕੌਣ ਪੁੱਛਦੈ, ਬਾਦਸ਼ਾਹੋ। ਸਭ ਪਾਸੇ ਮਸ਼ੀਨਾ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਐ। ਮਸ਼ੀਨ ਦਾ ਪੁਰਜ਼ਾ ਹੋਏ ਬਿਨਾਂ, ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਈਂ।'

ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਜੋਸ਼ 'ਚ ਆਣ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਗੱਲ ਤੇਰੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਦਰੁਸਤ ਐ। ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੇ ਖੂੰਨੀ ਭੇੜ 'ਚ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਿਲ ਰੂਹ ਪਿਸੀ ਜਾ ਰਹੇ ਨੇ:

ਰੋਟੀ ਸਭ ਲੜਾਈਆਂ ਲਾਵੇ,

ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਮਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਖਾਵੇ।

ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਲੜੇ ਪਈ ਰੋਟੀ,

ਰੋਟੀ ਦੇ ਲੈ ਕੇ ਹਥਿਆਰ॥

...ਪਰ ਕੰਗ ਸਾਬੂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਬਦਲੇਗੀ। ਭਗਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੋਚ ਰੰਗ ਲਿਆਏਗੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਲਾਮਾਂ ਵਾਲੇ ਜੀਣ ਤੋਂ ਡਰ ਲੱਗਣ ਲੱਗੇਗਾ। ਉਹ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੱਲ ਮੁੜਨਗੇ। ਪੂਰਨ ਆਜ਼ਾਦੀ ਵੱਲ।”

ਕੈਨੇਡਾ 'ਚ ਫੈਕਟਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਜਿਵੇਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੁੰਦੀ ਐ ਅਪਣੀ ਵੀ ਲੰਘ ਰਹੀ ਸੀ, ਸੋਹਣੀ। ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਟਰੱਕ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਕੁਝ ਦੇਰ ਇੱਕ ਸਟੋਰ 'ਚ ਪੈਕਿੰਗ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬੋਬੀ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਘਟਦੀ ਗਈ ਤੇ ਫਿਰ ਬਿਲਕੁਲ ਬੰਦ ਹੋ ਗਈ। ਨਿੱਕੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਧਰ ਲਿਆ ਅਸੀਂ...ਤੇ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚੇ। ਬੋਬੀ ਨਾ ਆਇਆ। ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਅਪਣੇ ਨਿੱਕੇ ਭਰਾ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਐ ਲੁਧਿਆਣੇ।

ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਉਚੇਚਾ ਲੁਧਿਆਣੇ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਭੀੜੇ ਜਿਹੇ ਮਹੱਲੇ 'ਚ ਤੰਗ ਜਿਹੀ ਗਲੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਦੋ ਕਮਰੇ ਰਸੋਈ ਦਾ ਘਰ। ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਛਾਣ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਬਾਛਾਂ ਅੰਦਰ ਧਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਅੱਖਾਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ। ਦਾੜੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਖਿੱਲਰੀ ਪੱਲਰੀ। ਸਰੀਰ ਅੱਧਾ ਨਈਂ ਸੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਮੇਰਾ ਜਿਵੇਂ ਕਲੇਜੇ ਦਾ ਰੱਗ ਭਰਿਆ ਗਿਆ। ਗੱਚ ਭਰ ਆਇਆ। ਦੋਸਤ ਸੀ ਉਹ ਮੇਰਾ। ਪ੍ਰੀਤਮ ਦਾ ਬੋਬੀ ਬਾਈ।

ਮੈਂ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਘੁਟ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ, 'ਬੋਬੀ! ਆਹ ਕੀ ਹਾਲ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ? ਚਿੱਠੀ ਦਾ ਜੁਆਬ ਵੀ ਨਈਂ ਦਿੱਤਾ ਹੁਣ ਕਦੇ? ਸਿਹਤ ਤਾਂ ਠੀਕ ਐ ਨਾ ਤੇਰੀ??' ਮੈਂ ਜਿਵੇਂ ਅਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

ਬੋਬੀ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਬੋਲਿਆ, 'ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਕੀ ਹੋਇਆ। ਠੀਕ ਐ। ਤੁਸੀਂ ਕੈਨੇਡਾ 'ਮਰੀਕਾ ਆਲੇ ਬਿਜ਼ੀ ਰਹਿੰਦੇ ਓ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਾਂ 'ਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਚਿੱਠੀਆਂ ਲਿਖ ਲਿਖ। ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਕਰੋ। ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਲਈ ਅਮਰੀਕਨ ਕਰੀਮ ਕਰੂਮ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰੋ। ਕਹਿੰਦੇ ਸਾਰੀਆਂ ਖੁਸ਼ਕੀ ਚੁੱਕ ਦਿੰਦੀ ਅਮਰੀਕਨ ਕਰੀਮ।' ਬੋਬੀ ਦੀ ਗੱਲ 'ਚ ਵਿਅੰਗ ਸੀ ਪਰ ਇਸਦੇ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਡੂੰਘਾ ਦਰਦ ਛੁਪਿਆ ਸੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਮੈਂ ਹੀ ਜਾਣਦਾ ਸਾਂ।

ਮੈਂ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨੀ ਚਾਹੀ, 'ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ ਆਲਾ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਚਾਲੂ ਨਈਂ ਹੋ ਸਕਿਆ?' ਜੁਆਬ 'ਚ ਬੋਬੀ ਇਕਦਮ ਉਠ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੜੇ ਰੁੱਖੇ ਅੰਦਾਜ਼ 'ਚ ਬੋਲਿਆ, 'ਭੁੱਲ ਜੋ ਭਾਅਜੀ!! ਕੋਈ ਸਾਂਝੀ ਖੇਤੀ-ਖੂਤੀ ਨਈਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਉਹ ਵਰਕੇ ਪਾਟ ਗਏ ਕਦੋਂ ਦੇ। ਐਵੇਂ ਗਲਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ-ਪੜ੍ਹ ਕਮਲੇ ਹੋਏ ਰਹੇ।'

'ਕਿਤਾਬਾਂ ਤਾਂ ਗਲਤ ਨਈਂ, ਬੋਬੀ, ਸਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਈ ਨੇਕ ਦਿਲੀ ਨਈਂ ਵਰਤੀ।' ਮੈਂ ਕਿਹਾ।

ਐਤਕਾਂ ਬੋਬੀ ਖਿੜ ਕੇ ਬੋਲਿਆ, 'ਤਾਂ ਵਰਤੋ ਫੇਅ ਨੇਕ ਦਿਲੀ ਭਾਅਜੀ। ਕਰੋ ਅਮਲ। ਕੈਨੇਡਾ ਕਿਉਂ ਬੈਠੇ ਓ ਜਾ ਕੇ। ਨਾਲੇ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਐਥੇ ਕਿਹੜੇ ਭਾਅ ਵਿਕਦੀ ਐ?'

ਐਥੇ ਹਾਅ... 'ਨੇਕ ਅਮਲਾਂ' ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਹੀ 36 ਧੜੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਨੇ ਹੁਣ। ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਹੀਰ ਅਸਲੀ ਤੇ ਵੱਡੀ ਹੈ।

ਨਾਲੇ ਆਪਾਂ ਤਾਂ, ਭਾਅਜੀ! ਇਹ ਗੋਰਖ ਧੰਦਾ ਈ ਛੱਡਿਆ ਹੁਣ। ਪਿੰਡ ਵੀ ਦੁਕਾਨ ਕਰਦੇ ਸੀ ਐਥੇ ਵੀ ਭਰਾ ਨਾਲ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਦਿਹਾੜੀ ਚੰਗੀ ਲੰਘੀ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ? ਤੁਸੀਂ ਆਹ! ਚਾਹ

ਪੀਵੋ ਅਤੇ ਪਕੌੜੇ ਖਾਓ! ਵਿਆਹ ਮੈਂ ਆਉਂ ਜ਼ਰੂਰ।’ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਬੌਬੀ ਵਿਆਹ ਵਾਲਾ ਕਾਰਡ ਉਲਟ ਪੁਲਟ
ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ।

ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਈਂ ਕਿਉਂ ਜਾਪਿਆ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਵੀਜ਼ਾ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ।

ਬੌਬੀ ਦੇ ਕਹੇ ਬੋਲ: “ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗੀ ਰੋਟੀ ਮਿਲੀ ਜਾਦੀ। ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦਾ?” ਸਾਰੀ ਮੁੜਦੀ ਵਾਟੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿਹਨ
‘ਚ ਖੌਰੂ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ ਦੇ ਸੁਣਾਏ ਛੰਦ ਇਸ ‘ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ, ਅਖੇ:

ਪੇਟ ਪਵੇ ਨਾ ਜਦ ਤਕ ਰੋਟੀ,

ਹਰ ਗੱਲ ਫਿੱਕੀ ਹਰ ਗੱਲ ਖੋਟੀ।

ਰੋਟੀ ਅੰਮਾਂ ਬਾਤ ਸੁਣਾਵੇ,

ਭਰੇ ਹੁੰਗਾਰਾ ਕੁੱਲ ਸੰਸਾਰ॥

ਰੋਟੀ ਗੋਰੀ,ਭੂਰੀ,ਕਾਲੀ

ਅੱਗ ਤੇ ਪੱਕੀ ਅੱਗ ਨੇ ਖਾ ਲੀ

ਰੋਟੀ ਦੇ ਦਰ ਸਭ ਸੁਆਲੀ

ਰੋਟੀ ਸਭ ਦੀ ਪ੍ਰਾਣ ਆਧਾਰ॥

ਲਓ ਜੀ! ਵਿਆਹ ਕਰ ਕੇ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਗਏ। ਬਾਪੂ ਅਤੇ ਬੇਬੇ ਦੋਵੇਂ ਏਥੋਂ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਈ ਜ਼ਰਾ ਢਿੱਲੇ ਸੀ। ਕੈਨੇਡਾ
ਤਕ ਪੁਜਦੇ ਲੰਬੇ ਸਫ਼ਰ ਨਾਲ ਹੋਰ ਢਿੱਲੇ ਹੋ ਗਏ। ਛੋਟੀ ਬੋਟੀ, ਚੇਤਨਾ, ਜ਼ਹਾਜ਼ ‘ਚ ਉਲਟੀਆਂ ਲੱਗੀ ਕਰਨ।
ਬੁਖਾਰ ਚੜ ਗਿਆ ਉਹਨੂੰ। ਗੱਲ ਕੀ ਘਰ ਪੁਜਦੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਢਿੱਲੇ ਮੱਠੇ ਅਤੇ ਬਕਾਵਟ ਦੇ ਮਾਰੇ। ਤਤਕੇ ਪਹੁੰਚੇ
ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੋਈ ਕਿਤੇ ਪਿਆ ਰਿਹਾ ਕੋਈ ਕਿਤੇ। ਸ਼ਾਮੀਂ ਵੀ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਧ ਨਾ। ਕਿ

ਅਚਾਨਕ ਬਿਨਾ ਫੋਨ ਕੀਤੇ ਫੌਜਾ ਸਿੰਹੁ ਆ ਧਮਕਿਆ। ਨਾਂ ਤਾਂ ਇਹਦਾ ਸ਼ਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੀ ਪਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ‘ਚ ਕਿਤੇ ਫੌਜ ਚੋਂ ਭਗੌੜਾ ਹੋ ਕੇ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਫੌਜਾ ਸਿੰਘ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ। ਇਹ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਸੈਂਟਰ ਜਾਂ ਪਾਰਕ ‘ਚ ਮਿਲਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਹਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਦਾੜੀ ਨੂੰ ਪਾਉਣ ਆਲੀਆਂ ਜਾਲੀਆਂ ਲੈ ਆਇਓ। ਉਹੀ ਲੈਣ ਆਇਆ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ। ਪਰ ਹਾਲੇ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅਪਣੀ ਸੁਧ ਨੀ ਸੀ ਇਹਦੀਆਂ ਜਾਲੀਆਂ ਤਾਂ ਕਿੱਥੋਂ ਲੱਭ ਲੈਂਦੇ ਸਮਾਨ ਚੋਂ। ਬਹਿੰਦਾ ਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ:

‘ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਬਾਈ ਵਤਨ ਸਿੰਹੁ ਮੁੜ ਆਇਆ ਹੋਣਾ। ਨਾਲੇ ਮੁੰਡਾ ਵਿਆਹ ਕੇ ਆਇਆ। ਜ਼ਰਾ ਤੱਤੀ ਤੱਤੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਆਵਾਂ। ਉਂਝ ਵੀ ਅੱਜ ਜ਼ਰਾ ਝੜ ਜਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਪਾਰਕ ‘ਚ ਤਾਂ ਕੀ ਜਾਣਾ ਹੋਇਆ।’ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਾਪੂ, ਬੇਬੇ ਬੀਮਾਰ ਨੇ ਅਤੇ ਦਵਾਈ ਲੈ ਕੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਨੇ। ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਭ ਜੀਅ ਵੀ ਥਕਾਵਟ ਦੇ ਭੰਨੇ ਅਤੇ ਢਿੱਲੇ ਮੱਠੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਆਪੋ ਅਪਣੇ ਬਿਸਤਰਿਆਂ ‘ਚ ਨੇ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ “ਹੂੰ” ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਛੱਡੀ।

ਮੈਂ ਸਰਸਰੀ ਚਾਹ ਦੀ ਸੁਲ੍ਹਾ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਬੋਲਿਆ, ‘ਭਤੀਜ! ਸੱਚ ਪੁੱਛੋਂ ਤਾਂ, ਚਾਹ ਦਾ ਤਾਂ ਟੈਮ ਨੀਂ ਰਿਹਾ। ਚੂਹ ਦਾ ਘੁਟ ਘੁਟ ਲਾ ਲੈਂਦੇ ਆਂ। ਵਤਨ ਸਿੰਹੁ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਦੇ। ਆਪਾਂ ਘੜੀ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਆਂ। ਸੁਣਾ ਫੇਅ ਵਿਆਹ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਛੋਟੇ ਦਾ? ਨਾਲੇ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਆ?’ ਉਹਨੇ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਦੋ ਸਵਾਲ ਮੇਜ਼ ਕੁਰਸੀ ਵਾਂਗ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖੇ। ਹੁਣ ਬੋਤਲ ਤੇ ਗਲਾਸ ਰੱਖਣ ਦੀ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਸੀ।

ਮੈਂ ਸਰਸਰੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਵਿਸਕੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਅਤੇ ਗਲਾਸ ਲਿਆ ਰੱਖੇ ਅਤੇ ਨਮਕੀਨ ਤੇ ਬਰਫ਼ ਵਗੈਰਾ ਲੈਣ ਰਸੋਈ ‘ਚ ਗਿਆ। ਆਉਂਦੇ ਨੂੰ ਫੌਜਾ ਸਿੰਹੁ ਅੱਧਾ ਗਲਾਸ ਖਾਲੀ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਬਹਿੰਦੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਚੱਕ ਚੱਕ ਭਤੀਜ ਠੰਢੀ ਨੀ ਕਰੀਦੀ ਹੁੰਦੀ ਬਰਫ਼ ਬੁਰਫ ਪਾਕੇ। ਸਾਡੇ ਫੌਜ ‘ਚ ਤਾਂ ਰੰਮ ਵੀ ਕੋਸੇ ਜਿਹੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਵਰਤਦੀ ਸੀ।’

ਮੇਰਾ ਹਾਲੇ ਦੂਜਾ ਪੈਂਗ ਬੋਤਾ ਬਚਦਾ ਈ ਸੀ ਕਿ ਫੌਜਾ ਚੌਥਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਵਾਜ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਮੇਰੀ ਘਰਆਲੀ ਬੱਲੇ ਆਈ। ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਬੰਨੀ ਹੋਈ ਕੱਸ ਕੇ। ਸਾਸਰੀ ਕਾਲ ਕਰ ਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗੀ ਫੌਜਾ ਸਿੰਹੁ ਨਾਲ ਸੁਲਾਹ ਮਾਰ ਬੈਠੀ, ‘ਤਾਇਆ ਜੀ ਰੋਟੀ...?’ ਫੌਜੇ ਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਈ ਗੱਲ ਬੋਚ ਲਈ, ‘ਆਹ ਹੁੰਦੀ ਖਾਨਦਾਨੀ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਝੱਟ ਉਤਰ ਆਈ ਆ ਰੋਟੀ ਟੁਕ ਕਰਨ। ਬੱਸ ਬੀਬਾ ਮੇਰੇ ਲਈ ਤਾਂ ਦੋ ਕੁ ਈ ਬਹੁਤ ਹੋਣੀਆਂ। ਜ਼ਰਾ ਇਕ ਗੰਢਾ ਤੇ ਆਚਾਰ ਵੀ ਰੱਖ ਜਾ ਓਨੀ ਦੇਰ।’

ਲਓ ਜੀ ਮੇਰੇ ਘਰਆਲੀ ਨੇ ਸੜਦੀ ਭੁਜਦੀ ਨੇ ਕੀਤੀਆਂ ਸੂਰੂ ਰੋਟੀਆਂ ਰਾੜਨੀਆਂ ਤੇ ਏਧਰ ਫੌਜਾ ਸਿੰਹੁ ਲੱਗਾ ਰੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਰਾੜਾ ਲਾਉਣ। 8-10 ਰੋਟੀਆਂ ਖਾ ਕੇ ਉਹਨੇ ਛੇਵਾਂ ਪੈਂਗ ਪਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬਚਦੀ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਲਾ ਕੇ ਖਾਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਭਾਂਡੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਲਿਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਲੜਖੜਾਦਾ ਮੇਰੇ ਮਗਰ ਈ ਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਘਰਆਲੀ ਨੂੰ ਘਗਿਆਈ ਜਿਹੀ ਵਾਜ਼ ‘ਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ‘ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਧੀਅ ਇਕ ਹੋਰ ਪਰੋਪਕਾਰ ਕਰ...ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਵੀ ਛੱਡ ਆ। ਬੱਸ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਦੀ ਵਾਟ ਪੈਣੀ। ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪੈ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਮੇਰਾ। ਜਦੋਂ ਲਾਹ ਕੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਫੁੰਨ ਕਰ ਦਿਓ। ਚੱਲ ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਰਾਣੀ।’ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਉਹ ਜੁੱਤੀ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਮਸਾਹ ਡਿਗਣੋ ਬਚਿਆ। ਮੇਰੇ ਵੀ ਤਿੰਨ ਕੁ ਪੈਗ ਲੱਗੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਓਹਲੇ ਨਾਲ ਘਰਆਲੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਹਾ ਛੱਡ ਆ ਮਿੰਨਤ ਨਾਲ। ਇਹਨੂੰ ਮਗਰੋਂ ਲਾਹੀਏ ਬਲਾਅ ਨੂੰ।

ਲਓ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਉਹਨੂੰ ਛੱਡਣ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਰ ‘ਚ ਡਿਗਦਾ ਈ ਸੀਟ ਤੇ ਲੱਗਾ ਘੁਰਾੜੇ ਛੱਡਣ। ਮੈਂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮਸਾਹ ਉਹਨੂੰ ਕਾਰ ਚੋਂ ਲਾਹਿਆ। ਅੰਦਰ ਵੜਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹੀ ਜਾਵੇ, ‘ਵਤਨ ਸਿੰਹੁ ਦੀ ਖਬਰ ਲੈਣ ਮੈਂ ਆਉਂ ਛੇਤੀ। ਨਾਲੇ ਜਾਲੀਆਂ ਲੈ ਜਾਊਂ। ਉਹਨੂੰ ਕਹਿ ਤਕੜਾ ਹੋ ਪਰਵਾਹ ਨੀ ਕਰੀਦੀ। ਮੁੰਡਾ ਵਿਆਹ ਕੇ ਆਇਆ। ਕੋਈ ਗੱਲ ਐ।’

ਪੰਜਾਬੋਂ ਮੁੜ ਕੇ ਬਾਪੂ ਜੀ ਲਗਾਤਾਰ ਬਿਮਾਰ ਜਿਹੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਟੈਸਟਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰਕਿਨਸਨ ਹੈ। ਸੱਜਾ ਹੱਥ ਅਤੇ ਪੈਰ ਮਾੜੇ ਮਾੜੇ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਾਪੂ ਜੀ ਡਿਪਰੈਸ਼ਨ 'ਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ। ਕਦੀ ਕਦੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੀਂਦ 'ਚ ਤੁਰ ਪਿਆ ਕਰਨ। ਨੀਂਦ 'ਚ ਅਪਣੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਦੀਆਂ, ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲਗ ਪੈਂਦੇ। ਗੱਲ ਗੱਲ 'ਚ ਕਹਿਣ ਮੈਨੂੰ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਆਓ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਇਲਾਜ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਫਤੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਸੰਭਵ ਨਾ ਸੀ।

ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰਾ ਇਕ ਪੁਰਾਣਾ ਮਿੱਤਰ ਜੋ ਅੱਜਕਲ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨਿਵਰਸਿਟੀ 'ਚ ਲੈਕਚਰਾਰ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਆਇਆ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਠਹਿਰਿਆ। ਰਾਤੀਂ ਅਸੀਂ ਬੈਠੇ ਪਿਆਲੇ ਪਿਆਲੀ ਹੁੰਦੇ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੀਂਦ 'ਚ ਤੁਰਦੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਣ ਖੜੇ ਹੋਏ।

ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਗਲ 'ਚ ਬੈਗ ਸੀ ਅਤੇ ਕੰਬਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਹੈਂਗਰਾਂ ਸਮੇਤ ਕੁਝ ਕੱਪੜੇ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, 'ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਚਲੀਂ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲਿਜਾਂਦਾ ਨਈਂ। ਮੈਂ ਪਿੰਡ ਜਾਣਾ। ਅਪਣੇ ਘਰ। ਓਥੇ ਰਹਿਣਾ ਰਮਾਨ ਨਾਲ।'

ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ 'ਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਛੇਤੀਂ ਘੁਕ ਸੌਂ ਗਏ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜਾ ਡੌਰ ਭੋਰ ਵੇਖੇ।

ਇਸ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ ਅਸੀਂ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਕੈਮਲੂਪਸ ਕੋਲ ਵਾਪਰਦੇ ਮੱਛੀਆਂ ਦੇ ਸਲਾਨਾ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਵਿਖਾਲਣ ਲੈ ਗਏ। ਜਿੱਥੇ ਮੱਛੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਸਾਲ ਲੰਬਾ ਚੱਕਰ ਲਾ ਕੇ ਮੁੜ ਉਸ ਜਗਾ ਪਰਤਦੀਆਂ ਨੇ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਜੰਮੀਆਂ ਸਨ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਪ੍ਰੀਤਮ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਜੀ ਵਤਨ ਸਿੰਘ ਹੁਰੀਂ ਵੀ ਕੈਮਲੂਪਸ ਦੀ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗ ਮੁੜ ਅਪਣੇ ਘਰ ਮੁੜਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਲਗਦੇ।”

ਮੈਨੂੰ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਚੇਤੇ ਆਈ, ਤੇ ਮੈਂ ਕਿਹਾ, “ਨਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਨਾ ਇਹ ਸਹੀ ਨਹੀਂ। ਇੰਮੀਗਰੇਸ਼ਨ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਵਲੋਂ ਕੁਦਰਤੀ ਜੀਣ ‘ਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਵਿਗਾੜ ਹੈ। ਇਹਨੂੰ ਕੈਮਲੂਪਸ ਦੀਆਂ ਮੱਛੀਆਂ ਨਾਲ ਰਲਾ ਕੇ ਨਾ ਦੇਖੋ।”

ਫਿਰ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮਿੱਤਰ ਨੇ ਦੇਸ ਜਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ‘ਚ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨੇ ਇਕ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਿਸ ‘ਚ ਉਸ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਰੋਟੀ ਰੋਜ਼ੀ ਕਰਕੇ ਕੈਨੇਡਾ ‘ਚ ਬਾਪੂ ਵਤਨ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਪੋਤਰੀਆਂ ਏ. ਬੀ. ਸੀ ਸਿਖਦੀਆਂ ਨੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ‘ਚ ਬਿਹਾਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉੜਾ ਐੜਾ।

ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਕੰਮ ਤੇ ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ, ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਠਾਹਕਾ ਮਾਰ ਕੇ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਬੋਲਿਆ, ‘ ਬਾਈ ਜੀ ਇਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕੇ ਦੇਖਣ ਆਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਸੀ, ਮਾਰੂਜ, ਕਿ ਵਤਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਬਿਹਾਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਨਾਲ ਇਹ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਕਿਉਂ? ਕਿਉਂ ਉਹ ਅਪਣੇ ਘਰ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੇ ਨਿੱਘ ‘ਚ ਰੋਟੀ ਨਾ ਕਮਾ ਸਕੇ? ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰਵਾਸੀ ਤੋਂ ਪਰਵਾਸੀ ਕਿਹਨੇ ਬਣਾਇਆ??’

ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ ਦੀ ਬਾਤ ‘ਚ ਦਮ ਸੀ। ਇਹ 19 ਵੀਂ ਸਦੀ ‘ਚ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ‘ਵਾਇਆ ਲੰਡਨ’ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹਾਰ ਸੀ। ਜਿਸ ‘ਚ ਲੰਡਨ ਆਲਿਆਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਖ਼ਤ ਤੇ ਬੈਠੇ ਬਾਲਕ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦਲੀਪ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡੌਲੇ ਤੇ ਬੱਝਾ ‘ਕੋਹਿਨੂਰ’ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਲਾਹ ਕੇ ਮਲਕਾ ਦੇ ਤਾਜ ‘ਚ ਜਾ ਟੁੰਗਿਆ ਸੀ। ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੁਟ ਲਿਆ ਸੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਰਾਜ-ਭਾਗ।

...ਬਾਪੂ ਇਕ ਰਾਤ ਬਾਹਲਾ ਢਿੱਲਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਲਾਗਲੇ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਗਏ। ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਉਹ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਾਪੂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਕੀਰਤਪੁਰ ਪਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੇਰੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਸਾਂਹ ਮਸਾਂਹ ਇੱਕ ਮਿੱਟੀ ਢੋਣ ਦਾ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਕੰਟਰੈਕਟ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾ ਆਓ ਭਾਅਜੀ। ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੇ ਕਹੇ 'ਇਸ ਵਾਰ' ਤੋਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਕਿ 'ਬੇਬੇ ਵਾਰੀ ਮੈਂ ਜਾ ਆਉਂ'।

...ਤੇ ਮੈਂ ਬਾਪੂ ਦੇ ਫੁੱਲ ਤਾਰ ਕੇ ਅੱਜ ਵਾਪਸ ਜਾ ਰਿਹਾਂ। ਬੌਬੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਉਹ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰ 'ਚ ਰਹਿ ਰਿਹੈ। ਉਹਦਾ ਨਿੱਕਾ ਭਰਾ ਦੱਸਦਾ ਸੀ ਕਿ ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਉਹ ਅਕਸਰ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ:

'ਓਏ! ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਰਾਜ ਕਰਨ ਵਾਲਿਓ!! ਨਸ਼ਾ ਛੁਡਾਉ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ... ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੀਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਦਿਵਾਓ! ਨਸ਼ੇ ਉਹਨਾਂ ਆਪੇ ਛੱਡ ਦੇਣੇ।'

ਸੁਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੇ ਅਸਲੀ ਬੌਬੀ ਯਾਰ ਦੀ ਯਾਦ ਆ ਗਈ। (ਗੱਚ ਭਰਕੇ) ਬੰਦਾ ਕਿਤੇ ਹੈ ਕਾਇਮ ਹਾਲੇ।

ਗੱਡੀ ਦੀ ਸ਼ਿੰਟਿੰਗ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

(ਘੜੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ।)

ਓਹ! ਮੇਰੀ ਗੱਡੀ ਆਉਣ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਬੌਬੀ ਤਾਂ ਨਾਲ ਨਈਂ ਪਰ ਉਸ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸਤਰਾਂ ਹਾਲੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਨੇ:

ਜੇਬ ਚੋਂ ਉਹੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਪਰਚੀ ਕੱਢ ਕੇ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ:

ਲੰਘ ਗਿਆ ਪਰਭਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ
ਹੁਣ ਹੈ ਕਾਲੀ ਰਾਤ ਦਾ ਵੇਲਾ
ਕਾਮੇ ਦੇਸੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਚੱਲੇ
ਉਹ ਅਪਣੇ ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਨੂੰ ਚੱਲੇ॥

ਅੱਛਾ ਦੋਸਤੋ ਫਿਰ ਮਿਲਾਂਗੇ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਿਓ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਉੱਠਣ ਦੀ ਆਸ ਦਿਲ 'ਚ ਲੈ ਕੇ
ਜਾ ਰਿਹਾਂ।

ਗੱਡੀ ਦੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਆਵਾਜ਼।

ਪਰਦਾ॥

Back Cover Text:

“ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ ਕੀ ਨੇ ਇਹ ਵੀਜ਼ੇ ਵੀ!!

ਇਕ ਐਲਾਨ?

ਰਾਹਦਰੀ??

ਰੱਜਿਆਂ ਪੁੱਜਿਆਂ ਵਲੋਂ ਕਿ, “ਰੋਟੀ ਤੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾਰ ਲੋਕੋ! ਆਓ ਸਾਡੇ ਕੋਲ, ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਿੰਨੇ ਆਂ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕੰਮ ਕਰੋ।”

...ਤੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਥੋਂ ਗੁੱਝੀ ਨਈਂ, ਪ੍ਰੀਤਮਾਂ, ਕਿ ਜੋ ਇਹ ਐਲਾਨ ਕਰਦੇ ਨੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਲਈ ਹਾਲਾਤ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਆ।

...ਪਰ ਕੋਈ ਨਈਂ, ਦੋਸਤਾ! ਤੂੰ ਜਾਹ...!! ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਬੰਨੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ਖੜਾ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਦੇਖ ਆ। ਤੇਰੇ ਮੁੜਨ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ... ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕੁਛ ਪੱਕੇ ਪੈਰੀਂ ਸੋਚਾਂਗੇ।’